

”Men egentligen är vi vanliga normala människor”

- En tematisk analys av hur gymnasieelever inom den anpassade skolan beskriver medvetenheten och insikten om sin intellektuella funktionsnedsättning

”Actually Normal Ordinary People”

- A Thematic Analysis of How High School Students in the Swedish Adapted School Describe the Awareness and Insight into Their Intellectual Disability

Lena Lindberg

Handledare: Gunvor Larsson Torstensdotter
Examinator: Emilia Fägerstam

Sammanfattning

I sin yrkesroll möter lärare och resurser inom anpassad grundskola många elever med olika förmågor. Förutom att undervisa eleverna som har en intellektuell funktionsnedsättning (IF) i skolämnen och sociala kompetenser, ska de även skapa förutsättningar för att eleverna ska få en medvetenhet om sina egna och andras villkor i ett demokratiskt samhälle. En medvetenhet som kan komma att bli betydelsefull i elevernas framtida sysselsättning som vuxna. När det gäller forskning om elevers egna upplevelser av utbildningen som funktionshindrad och vilka specialpedagogiska insatser de har haft genom skolgången är den begränsad. Under kvalitetsdialogen våren 2025 i en medelstor svensk kommun framkom att gymnasieelever uppvisar låg medvetenhet om sina funktionsnedsättningar och begränsad självständighet. Med det som bakgrund är syftet med studien att belysa elevers medvetenhet och insikt om sin diagnos, dess påverkan på vardagslivet samt dess betydelse för identitetsskapande. Studien avgränsades till diagnosen intellektuell funktionsnedsättning (IF). Sex intervjuer med elever inom anpassad gymnasieskola genomfördes och analyserades genom tematisk analys, som resulterade i fem teman: *Egentligen normala vanliga människor* – reflektioner kring identitet efter besked om IF-diagnos; *Vilka vore vi utan diagnos?* – upplevda styrkor kopplade till IF; *Leva som vanligt med IF* – vardagslivets påverkan av att vara annorlunda; *Att inte ingå i det vanliga* – känslan av utanförskap; samt *Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential* – idéer för framtida förbättringar. Resultatet diskuteras utifrån Nilholms tre specialpedagogiska perspektiv (kompensatoriska-, kritiska- och dilemmaperspektivet) och relateras till tidigare forskning. Studien indikerar att rådande normer och värderingar behöver synliggöras och problematiseras för att möjliggöra förändring. Elever som bemöts med medvetna och målinriktade strategier uppvisar större insikt och ökad medvetenhet samt förmåga att bidra med konstruktiva lösningar. För att skapa likvärdiga livsvillkor krävs anpassningar som utgår från individuella erfarenheter och samtidigt bevarar elevers valmöjligheter och sociala delaktighet.

Nyckelord: Specialpedagogiska perspektiv, intellektuell funktionsnedsättning, gymnasieungdomar med lindrig IF, medvetenhet, diagnosinsikt och målinriktade strategier.

Abstract

In their professional role, teachers and teacher assistants in the Swedish adapted school encounter many students with diverse abilities. In addition to teaching students with intellectual disabilities (ID) in academic subjects and social skills, they must also create conditions that enable the students to develop an awareness of their own and others' circumstances in a democratic society. This awareness may become significant for the students' future participation in work and other activities as adults. Research on students' own experiences of education as individuals with disabilities, and the special educational support they have received throughout their schooling, is limited. During the quality dialogue in spring 2025 in a medium-sized Swedish municipality, it emerged that upper secondary students show low awareness of their disabilities and limited independence. Therefore, this study aims to shed light on students' awareness and understanding of their diagnosis, its impact on everyday life, and its significance for identity formation. The study was delimited to the diagnosis of intellectual disability (ID). Six interviews with students in adapted upper secondary school were performed and analyzed using thematic analysis, resulting in five themes: "Basically normal ordinary people" – reflections on identity after receiving an ID diagnosis; "Who would we be without the diagnosis?" – perceived strengths linked to ID; "Living as usual with ID" – the impact of being different on everyday life; "Not part of the ordinary" – the feeling of exclusion; and "Insightful, willing to change, and seeing their potential" – ideas for future improvements. The results are discussed based on Nilholm's three special education perspectives (compensatory-, critical-, and dilemma perspective) and related to previous research. The study indicates that prevailing norms and values need to be made visible and problematized to enable change. Students who are met with conscious and goal-oriented strategies show greater insight and increased awareness, as well as the ability to contribute constructive solutions. To create equal living conditions, adaptations must be based on individual experiences while preserving students' choices and social participation.

Keywords: Special Education Perspectives; Intellectual Disability; Upper Secondary School Students with Mild Intellectual Disability; Awareness; Diagnostic Insight; Goal-Oriented Strategies.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	ii
Abstract	iii
Innehållsförteckning	iv
Inledning.....	1
Syfte.....	2
Frågeställningar:	2
Motivering till studiens yrkesmässiga relevans	2
Relevanta specialpedagogiska begrepp	3
Teoretiskt ramverk	4
Motivering av teoretiskt ramverk	4
Nilholms perspektiv på specialpedagogik	4
Tidigare forskning	6
Metod.....	9
Forskningsansats och analysmetod.....	9
Urval	9
Datainsamlingsmetod	10
Etiska överväganden och genomförande av intervjuer.....	10
Tematisk analys som metod.....	11
Resultat.....	14
Egentligen normala vanliga människor	15
Vilka vore vi utan diagnos?	17
Leva som vanligt med IF	19
Att inte ingå i det vanliga.....	20
Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential	21
Kopplingar till det teoretiska ramverket.....	22
Resultatdiskussion	24
Det kompensatoriska perspektivet.....	24
Det kritiska perspektivet	26
Dilemmaperspektivet	27
Utvecklingsmöjligheter.....	30
Identifierade tillvägagångsätt.....	30
Metoddiskussion.....	32
Slutsats.....	34
Tack till.....	35
Referenser.....	36
Bilagor	39

Bilaga 1 - Missivbrev elev	39
Bilaga 2 - Missivbrev vårdnadshavare	41
Bilaga 3 - Visuellt stöd	43
Bilaga 4 - Intervjuguide	44

Inledning

I arbetet inom anpassad grundskola möter lärare och resurser många barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning (IF) som alla är speciella på sitt sätt med olika förmågor. Förutom att undervisa elever i skolämnen och sociala kompetenser, ska de bidra till att elever blir trygga i sin identitet och får en medvetenhet om sin delaktighet i den svenska kulturen och skapar en förståelse för sina egna och andras villkor i ett demokratiskt samhälle (Skolverket, 2025a). En medvetenhet som kan komma att bli betydelsefull i elevers framtida sysselsättning som vuxna (Mineur et al., 2017). Forskningen är begränsad när det gäller elevers egna upplevelser av sin skolgång som funktionshindrad liksom fakta om hur deras utbildningsresa har varit och vilka specialpedagogiska insatser de har haft under sin skolgång (Persson, 2019, s. 109).

Det finns forskning som visar att det är individernas sociala bakgrund, så som föräldrars utbildningsnivå och geografiska ursprung, som har stor betydelse för vilken eftergymnasial sysselsättning unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning ägnar sig åt. Samma forskning kommer fram till att mer hänsyn borde tas till individers individuella kvaliteter för att möjliggöra att fler personer med IF får träda in på arbetsmarknaden. Sysselsättningssiffror som presenteras i forskningsstudien, omfattar 12 269 unga vuxna med IF som gick ut gymnasiet mellan åren 2001 och 2011, visar att: 47% hade sin sysselsättning inom daglig verksamhet, 22,4% hade ett förvärvsarbete, 6,6% var studerande och 24% var utan sysselsättning (Arvidsson et al., 2020). I Renee et al. (2025) studie beskriver personer med IF sin upplevelse av daglig verksamhet och de lyfter fram betydelsen av att fatta egna beslut, ha relationer, nöjdhet över prestationer samt variation och stabilitet. Deltagarna förmedlar en positiv känsla när de exemplifierar hur de har påverkat och skapat förändring i verksamheten.

Inom den anpassade skolan genomförs varje år kvalitetsdialoger, som är ett kvalitetsarbete för ökad likvärdighet, elevers lärande och utveckling inom skolformen (Skolverket, 2025b). Våren 2025 uppdagades det att elever på gymnasienivå inom den anpassade skolan, i en mellanstor svensk kommun, har låg medvetenhet om sina funktionsnedsättningar och brister i förmågan att vara självständiga. Det kom att bli utgångspunkten för den här studien. Intresset var väckt för att ta reda på elevers diagnosmedvetenhet och en avgränsning gjordes till att fokusera på medvetenheten om funktionsnedsättningen IF. Om lärare och resurser inom de tidiga skolåren besitter en grundkunskap och en förståelse för att olika funktionshinder kan ingå i den naturliga variationen av mänskliga olikheter (Persson, 2019, s. 123), borde ett medvetet arbetssätt kunna

öka elevers självkänsla och medvetandegöra dem om IF-diagnosen för att stärka förmågan att göra val och ta rimliga beslut inför framtida sysselsättning och yrkesval.

För att få en placering inom den anpassade skolan är det en förutsättning att eleven har en intellektuell funktionsnedsättning (IF). Den negativa laddning som begreppet IF har i och med sin historik som avvikande kan ha en påverkan på dem som arbetar inom skolformen men också på elevers vårdnadshavare. Genom att barnet har en funktionsnedsättning kommer familjen i möten med offentliga verksamheter att känna av den sociala kategorisering som är mellan normalitet och avvikelse (Högberg 2007, s. 121).

Frågor som ofta kommer upp på nätverksträffar och i arbetslag inom den anpassade skolan är: Vad och hur gör vi för att medvetandegöra elever om deras intellektuella funktionsnedsättning? När och hur ska insatser göras för att elever ska vara redo att ta emot information om att de har diagnosen IF?

Syfte

Studiens syfte är att ta reda på elevers egna uppfattningar för att kunna beskriva gymnasieelevers medvetenhet och insikt om sin IF-diagnos samt hur den intellektuella funktionsnedsättningen påverkar dem i vardagen och vilken roll eleven uppfattar sig ha i skolkontexten.

Frågeställningar:

Vilka teman träder fram när gymnasieelever inom den anpassade skolan beskriver:

- sin medvetenhet om IF-diagnosen,
- hur den intellektuella funktionsnedsättningen påverkar deras vardag,
- och vilken betydelse IF-diagnosen har för dem?

Motivering till studiens yrkesmässiga relevans

Studiens övergripande syfte är att lärare och resurser inom den anpassade skolan ska få en inblick i hur elever beskriver medvetenheten om sin intellektuella funktionsnedsättning och vilken roll insikten spelar för dem. Om de som arbetar nära elever med IF får en förståelse för den betydelse som vetskapen om diagnosen kan ha för elevers framtida självständighet, kan studien inspirera lärare och resurser till att skapa ett sundare förhållningssätt till diagnosen IF. Med stöd i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning kan lärare och resurser vara med och ge elever deras rätt till kunskap om sin intellektuella funktionsnedsättning. Varje människa har en grundläggande rätt till ett liv och det ska

garanteras att personer med funktionsnedsättning får uppleva livet på lika villkor som andra (Myndigheten för delaktighet, 2009, artikel 10). Vårdnadshavares inställning till om elever ska få veta eller inte, får inte vara begränsande. Enligt FN:s konvention ska barnets bästa komma i första hand när det handlar om insatser som gäller barnet (Myndigheten för delaktighet, 2009, artikel 7.2).

Relevanta specialpedagogiska begrepp

I följande stycke ges några förklaringar på begrepp som kan underlätta den fortsatta läsningen och förståelsen av studiens teoretiska ramverk.

Intellektuell funktionsnedsättning: Enligt American Association on Intellectual and Development disabilities (AAIDD, 2010) är *Intellektuell funktionsnedsättning (IF)* en funktionsnedsättning som kännetecknas av betydande begränsningar i intellektuell funktion och i adaptivt beteende som visar sig i flera vardagliga och sociala situationer. För att diagnostiseras som IF ska funktionsnedsättningen ha uppstått före 18 års ålder och om en IQ-notering görs så ligger den vanligtvis på 70 eller lägre. Vid diagnostisering av lindrig IF används diagnoskriterierna i DSM-5 (Mini-D-5, 2014) för att identifiera elevens svårigheter. Följande kriterier måste vara uppfyllda och dokumenterade genom klinisk bedömning av standardiserade intelligenstest som genomförs individuellt. Personens intellektuella funktioner ska visa på svårigheter inom problemlösning, planering, abstrakt tänkande, slutlednings- och omdömesförmåga samt förmågan att lära av erfarenheter och genom studier. Personen ska även visa på svårigheter inom de adaptiva funktionsförmågorna och inte uppnå de förväntade utvecklings- och sociokulturella krav som ställs på självständighet och ansvarstagande. I ICD-11, internationell klassifikation för statistik över dödlighet och sjuklighet (2025), beskrivs personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning som att de vanligtvis klarar av att ta hand om sin personliga hygien och praktiska vardagliga uppgifter samt att de med visst stöd kan klara av ett självständigt boende och ett yrkesliv som vuxna.

Specialpedagogik: är en pedagogik som kompletterar när den vanliga pedagogiken inte anses tillräcklig (Nilholm, 2020, s. 15).

Specialpedagogisk verksamhet: är verksamhet som skapats utifrån ett identifierande av barn som inte levt upp till det som ansetts som det normala. Det har skapats grupper för att erbjuda "speciella" barn en speciell verksamhet med extra resurser som varit speciellt anpassad för dem (Nilholm, 2020, s.16, 17).

Perspektiv: är abstraktioner som är till för att förenkla det komplexa genom att fokusera på det väsentliga för att skapa en förenklad modell av verkligheten. Perspektiven behöver kopplas samman med de sociokulturella situationer där de utvecklas och används (Nilholm, 2020, s. 22).

Specialpedagogiskt perspektiv: med perspektiv på specialpedagogik menas några elementära sätt att tolka den specialpedagogiska verksamheten på. Det kan vara utifrån den historiska utvecklingen, synen på barn och det stöd som barn kan behöva utifrån sina olikheter samt hur perspektivet förhåller sig till andra verksamheter (Nilholm, 2020, s. 19).

Teoretiskt ramverk

Motivering av teoretiskt ramverk

Det valda ramverket kan bidra till att synliggöra hur och varför lärare och resurser i skolan agerar som de gör. Enligt Skolverket (2025a) har skolan ett ansvar att utveckla förmågan till förståelse för andras villkor och värderingar hos alla som är verksamma inom skolans värld. Ramverket kan hjälpa till att bryta ner, skapa förståelse och ge insikter utan att peka ut sätt att hantera situationer på som rätt eller fel. De olika perspektiven kan bidra till en utvecklande dialog som kan tydliggöra vad verksamhetens målsättning är på både kort och lång sikt.

Nilholms perspektiv på specialpedagogik

Det teoretiska ramverk som används för att beskriva och sätta ett specialpedagogiskt perspektiv på det studerade ämnet är Claes Nilholms (2020) tre perspektiv på specialpedagogik. Först presenteras det *kompensatoriska* och det *kritiska perspektivet* kortfattat för att ge en överblick och visa på hur de kan påverka varandra och tolkas ur ett dilemmaperspektiv. Efter det följer en förklaring till hur *dilemmaperspektivet* kan bidra med att skapa en förståelse för hur värderingar inom perspektiven har en påverkan på hur vardagliga situationer hanteras i skolan. Därefter skildras mer ingående hur situationshanteringen skiljer sig åt mellan de olika perspektiven.

Enligt Nilholm (2020) finns det tre olika perspektiv som spelar en avgörande roll för hur vi i skolans värld förhåller oss till och hanterar situationer som har med specialpedagogik att göra. Ur det *kompensatoriska perspektivet* är specialpedagogikens uppgift att kompensera för individens brister. Problemen läggs på eleven och förklaringar till situationer som uppstår söks ofta inom neurologi och psykologi. Specialpedagogiska åtgärder innebär att skapa metoder för att kompensera de problem som individen uppvisar. Det *kritiska perspektivet* ställer sig kritiskt till vad samhället gör när elever pekas ut utifrån deras olikheter och förutsättningar. De anser

att specialpedagogiken har sin utgångspunkt i sociala processer och förespråkar "En skola för alla". Skolan ska erbjuda en god miljö, vara anpassad i sin utformning samt erbjuda en undervisningssituation som passar mångfalden av elever i den vanliga undervisningen. *Dilemmaperspektivet* reagerar mot det kritiska perspektivets upplägg som indirekt menar att skolproblemen skulle upphöra om alla elever inkluderades i en gemensam undervisning. Det ser motsägelsefullheten i det moderna utbildningssystemets dilemma att å ena sidan ge alla elever samma kunskaper och erfarenheter samtidigt som individuella anpassningar ska göras utifrån elevers olika förutsättningar. Enligt dilemmaperspektivet finns det inga enkla lösningar för utbildningssystemet att hantera elevers olikheter (Nilholm, 2020, s. 24, 26, 27, 31, 55, 75).

Nilholm (2020, s. 27, 74, 75) menar därför att de två grundläggande perspektiven på specialpedagogik behöver lyftas fram och synliggöras genom dilemmaperspektivet för att ställas mot varandra. Det kan ske i reflekterande samtal om hur värderingarna inom det kompensatoriska och det kritiska perspektivet påverkar den vardag som elever tillbringar sin skoltid i. Inom dilemmaperspektivet är målsättningen att skapa en förståelse för när och hur de olika perspektivens värderingar påverkar identifieringen av de problem som uppstår i verksamheten och i vilka sammanhang det sker. Det blir då viktigt att ta sig an de sociala sammanhang där svårigheter uppstår för att ta reda på vilka uppfattningar som styr och definierar komplikationerna för att i nästa steg kunna ta ställning till hur situationer ska hanteras. Dilemman är motsättningar som inte har någon lösning, men som ändå kräver någon sorts ställningstagande.

Historiskt kom det kompensatoriska perspektivet först. Den som handlar utifrån ett kompensatoriskt perspektiv ser de egenskaper eller förmågor som är mer eller mindre problematiska hos eleven. Kartläggning och diagnostisering förespråkas för att få reda på eventuella neurologiska faktorer som sedan åtgärdas genom att specialpedagogiska insatser sätts in utifrån aktuella psykologiska och medicinska rön och metoder, för att på lämpligt sätt kompensera för de brister som eleven har. Det är möjligt att språkligt uttrycka sig utifrån ett perspektiv, men ändå agera utifrån ett annat. Perspektiven utvecklas och kan förändras i de sociala och kulturella sammanhang som människor befinner sig i. De finns med i samtal och interaktioner och är kopplade till känslor som kan påverka lösningar i situationer som uppstår i skolan (Nilholm, 2020, s. 23, 24).

Det kritiska perspektivet har skapats utifrån reaktioner på det kompensatoriska perspektivet. Förespråkarna menar att specialpedagogiken är förtryckande eftersom barn pekats ut som

onormala. De reagerar på begreppet normalitet och nedvärderande sociala kategoriseringar som att grupper skapas och hamnar utanför skolans gemenskap. De menar att specialpedagogiken har kommit till för att skolan inte har lyckats med att hantera elevers olikheter. Den som handlar utifrån ett kritiskt perspektiv söker inte orsakerna till skolmisslyckanden hos eleven, utan menar att problemen går att söka och finna utanför eleven i skolmiljön. Skolan ska representera mångfald och vara en god miljö som är grundad i demokratiska värderingar. Elevers olikheter ska ses som en tillgång för skolan och dess arbete. De ställer sig kritiska till diagnoser och dess subjektiva bedömningar som de anser vara negativa för eleverna, men har en funktion av att upprätthålla ett skolsystem som bygger på konsekvenser av elevers brister. Det kritiska perspektivet menar att skolan ska vara till för alla barn. Svårigheten är hur den obligatoriska skolan ska organiseras för att vara *en skola för alla*. För att erbjuda en god miljö för alla elever skulle skolan behöva genomgå en helomvandling för att passa mångfalden av elever. Miljöns utformning och omgivningens bemötande kan vara både begränsande och möjliggörande för de funktionshinder som en person upplever utifrån sin funktionsnedsättning. Inkludering sågs tidigare som en lösning, men kom mer att handla om hur “avvikande” barn skulle kunna bli en del i den befintliga skolan (Nilholm, 2020, s. 24, 25, 52–56, 59).

En del i framväxten av det kritiska perspektivet är identitetspolitiken. Det innebär att människor har gått samman i sociala rörelser som agerar politiskt med syfte att kräva ökade rättigheter och påverka allmänhetens uppfattning om gruppen med IF, men också gruppens bild av sig själva, för att bli accepterade i sin olikhet och utjämna befintliga maktskillnader (Nilholm, 2020, s. 56, 57).

Tidigare forskning

I kapitlet ges en beskrivning av tidigare forskning inför den teoretiska problematisering som sker av det empiriska resultatet ur Nilholms perspektiv och som knyter an resultatet till den verklighet som ungdomarna skildrar i sina beskrivningar.

Mineur et al. (2017) betonar att självbestämmande och förmågan att kunna uttrycka sina åsikter är grundläggande för alla människor, inte minst för personer med IF. De har med studien *Self-advocacy in Sweden—an analysis of impact on daily life and identity of self-advocates with intellectual disability* analyserat vilken betydelse det har för individer med IF att engagera sig i arbetsgrupper som förespråkar rätten att påverka sin egen vardag och identitet. Deltagarna beskriver hur de har fått en förändrad uppfattning om sig själva som mer kompetenta, sociala

och självsäkra personer. Grupperna visar på en förändring i samhället och resultaten har betydelse för målgruppen men också för hur framtidens stöd till personer med IF ska utformas.

Bennett et al. (2017) konstaterar i studien om tonårsdrömmar, som bygger på samtal med sex elever med IF, att elevernas reflektioner kring livets erfarenheter och förhoppningar om framgång och kärlek i vuxenlivet inte är annorlunda gentemot deras jämnåriga som saknar diagnos. De menar att det är vi runt omkring eleverna som gör dem annorlunda och menar att det finns attityder hos beslutsfattare som leder till beslut som kommer att påverka hur omvärlden ser på individer med IF. Vidare menar Bennett et al. (2017) att hänsyn behöver tas till elevers idéer, mål och drömmar för att på bästa sätt förbereda dem för kommande introduktion till arbetsmarknad och eftergymnasiala studier. För att dessa övergångar ska fungera måste systemen vara lyhörda för elevernas egna åsikter.

Rosendahl (2022) har i sin forskningsstudie tagit hjälp av unga vuxna med IF som medforskare för att studera hur de upplever delaktighet och inflytande i den kommunala organisationen. Begreppet delaktighet ses som rätten att på lika villkor som andra få vara en aktiv medborgare i samhället. Inflytande står för den möjlighet som medforskarna har att påverka utformningen av de inflytandecaféer som aktionsforskningen bygger på samt att de ges möjlighet att ha åsikter om kommunens verksamhetsutformning. Det framgår att valmöjligheterna för personer med IF har varit begränsade liksom möjligheten att vara socialt inkluderade på samma sätt som andra medborgare. Politiker och tjänstemän lyssnade på medforskarna, men upplevelsen var att deras åsikter inte togs på allvar. För att alla individer ska kunna inkluderas i samhällets aktiviteter behöver det ske anpassningar som utgår från individernas egna erfarenheter. Det i sin tur förutsätter att normer och attityder inom organisation och samhälle lyfts upp till ytan och diskuteras och ifrågasätts.

Babik och Gardner (2021) har sammanställt faktorer som påverkar uppfattningen av funktionshinder. Den allmänna uppfattningen kan ses som en konstruktion som påverkar välbefinnandet hos personer med funktionsnedsättning och även samhällets moraliska kompass. Negativa attityder leder till socialt utanförskap och maktlöshet för de med exempelvis IF. Ett sunt samhälle uppmuntrar till positiva attityder som främjar social inkludering. Faktorer som kan påverka är exempelvis föräldrars attityder och handlingsmönster samt lärares värderingar och förmåga att skapa inkluderande och positiva möten mellan elever.

Tideman et al. (2023) har studerat hur svenska gymnasieelever med IF förbereds för vuxenlivet med extra fokus på självbestämmande. Genom att observera beslutsprocesser och intervjua elever och personal identifierades tre olika tillvägagångsätt: *Målinriktat och medvetet, Framåtsiktande men osäkert* samt *Begränsande och skyddande*. De betonar utifrån resultatet att skolpersonalens medvetenhet, kunskap och stöd behöver stärkas vad gäller att utveckla elevers förmåga att fatta beslut. De menar att som vuxna kommer eleverna ha förväntningar på sig att kunna göra val och fatta beslut.

Renee et al. (2025) intervjuade 15 personer med intellektuell funktionsnedsättning om deras upplevelser av daglig verksamhet samt om övergången mellan daglig verksamhet och andra sysselsättningar. Begreppet autonomi liksom bristen på självbestämmande återkom i deltagarnas beskrivningar av deras upplevelser. De beskriver hur de värdesätter att fatta beslut som berör dem själva och att de inte accepterar när beslut fattas över deras huvuden. Deltagarna beskrev att de är delaktiga i att påverka hur arbetsuppgifter ska utföras och struktureras. Det ger en positiv effekt på deras upplevelse av daglig verksamhet när de kan göra egna val och fatta beslut. Resultatet visar att individer bör få stöd som underlättar autonomi och yrkesval. Initiativ behöver tas och strategier bör finnas som kan möta den mångfald som finns i gruppen bestående av personer med IF, angående deras yrkesliv och sysselsättning som vuxna. Den dagliga verksamheten ökar i användning och är det vanligaste stödet via LSS (lagen om stöd och service). Orsaken till det är en exkluderande arbetsmarknad, där personer med IF inte är en prioriterad målgrupp samt arbetsmarknadens höga krav på kompetens och utbildning.

Tidigare studier visar på betydelsen av omgivningens värderingar och hur det påverkar möjligheten för vuxna personer med IF att vara delaktiga i de beslut som tas om dem och deras liv. Deltagande i självförespråkande arbetsgrupper där vuxna med IF förespråkar rätten att påverka sin egen vardag och identitet visar sig vara utvecklande för individers självuppfattning. Det som saknas är hur vi inom skolans värld förhåller oss till elever med IF, hur arbetar vi med medvetandegörande om deras IF och hur förbereder vi dem för att själva kunna vara delaktiga och ta beslut om hur deras liv ska vara både under skoltiden och i framtiden. För att ta reda på elevers uppfattningar kommer gymnasieelever i den här studien få beskriva betydelsen av insikten och medvetenheten om sin IF-diagnos.

Metod

Här beskrivs studiens metodval och de olika momenten i den tematiska analysen redovisas.

Forskningsansats och analysmetod

Studien har en kvalitativ ansats för att samla in gymnasieelevers egna beskrivningar av deras insikt och medvetenhet kring diagnosen intellektuell funktionsnedsättning. Syftet är inte att generalisera resultatet till en större population som i en kvantitativ studie utan att få en kvalitativ förståelse för elevers erfarenheter inom skolkontexten (Bryman, 2018, s. 488). Utgångspunkten i studien är ett beteendevetenskapligt fokus som Allwood och Erikson (2021, s. 25, 30, 31) beskriver som att lyssna in och beskriva för att förstå den vardagliga verkligheten på ett grundläggande plan ur teoretiska perspektiv. Analysen genomförs med tematisk analys, en metod som enligt Barman och Weurlanders (2024) lämpar sig för utbildnings- och hälsovetenskaper och som kan användas fristående från en särskild metodologi. En induktiv tematisk analys har använts för att analysera empirin som består av studiens samlade intervjudata, för möjligheten att i samspel med erfarenhet och kunskap inom ämnet lyfta fram det som inte alltid syns och märks i vardagen. Distans har hållits till materialet för att inte söka bekräftelse för egna uppfattningar, utan en noggrannhet har varit gällande i processen när teman skapats för att upptäcka det nya och meningsfulla som framkommit i elevernas beskrivningar (Barman & Weurlanders 2024, s. 39, 40, 42, 43).

Urval

Urvalet gjordes till en början målstyrt och bekvämlighetsbaserat (Bryman, 2018, s. 496) genom kontakt med gymnasierektorer och en lärare som arbetar med medvetandegörande kring diagnoser. Läraren presenterade mig för de elever som läser ämnen och som bedömdes kunna delta i en intervju kring deras erfarenheter av IF-diagnosen och hur de blivit medvetna om sin diagnos samt vilken påverkan diagnosen har på deras vardag. Intervjuer genomfördes med tre elever på gymnasieskolan som ligger i en mellanstor kommun. Informanterna var relativt samstämmiga vad gäller vetskapen om sin IF-diagnos och betydelsen av diagnosen i vardagen. Funderingar lyftes kring hur representativa de här eleverna var i relation till populationen. I samråd med handledaren togs beslut om att intervjua tre elever till, gärna i en annan kommun och med möjlighet att även nå motsatt kön. Ur ett kontexturval (Bryman, 2018, s. 497) skickades en förfrågan med uppmaningen att "Låt dina elever få göra sig hörda" till rektorn för ett nationellt gymnasieprogram med både praktisk och teoretisk utbildning där eleverna läser utifrån ämnen, i en något mindre kommun. Rektorn sände intervjuförfrågan vidare och en speciallärare tog kontakt med mig och tre intervjuer genomfördes på en eftermiddag. Skillnaden

från de föregående respondenterna var att här var det inte uttalat att urvalet skulle ske utifrån att de kunde tänkas vara bekväma med att prata om sina erfarenheter kring sin IF-diagnos.

Datainsamlingsmetod

I specialpedagogiska sammanhang menar Dalen (2015, s.15) att det handlar om att få en förståelse för hur exempelvis eleverna i den här studien har anpassat sig till sina livssituationer utifrån insikten om IF-diagnosen. Intervju valdes som metod för att få en inblick i de fenomen som påverkar individernas sociala verklighet (Dalen 2015, s.15). Data samlades in genom semistrukturerade intervjuer baserade på en intervjuguide med öppna frågor för möjligheten att kunna anpassa följdfrågor och göra förtydligande av innehållet i elevernas beskrivningar (Bryman, 2018, s. 563). Eleverna berättade vad de tyckte var bra/ mindre bra i skolan. De beskrev hur det är att gå i en anpassad gymnasieskola för någon som inte vet vad det är. De svarade på om de tyckte det var viktigt att barn vet vad de har för diagnos och varför. Vi pratade om när de förstod att de hade en IF-diagnos, när och hur de fick reda på det. Vi berörde också betydelsen av att ha diagnosen IF och hur det påverkar eleven en vanlig dag. Vi avrundade med att prata om när och hur de tyckte att ett barn ska få reda på att de har IF.

Etiska överväganden och genomförande av intervjuer

Dalen (2015, s. 20–21) belyser faran för stigmatisering när en mindre grupp informanter ingår i studien, i det här fallet unga med IF. Intentionen att hålla sig till det som avsågs med studien var av betydelse för att undvika ogynnsamma skildringar av elevgruppen. Hon betonar vikten av att hantera det insamlade datamaterialet varsamt. Det får inte bli utlämnande och för igenkännande då intervjupersoner kan öppna sig mer än de tänkt när frågor om inre tankar och funderingar ställs. Därav är eleverna helt anonymiserade i resultatet. Alla elever är representerade med citat fristående från varandra och eleverna benämns genomgående som hen.

Eftersom eleverna kan anses tillhöra en socialt svag grupp (SFS 2003:460. 16–18 §) ska hänsyn enligt Dalen (2015, s. 25) tas till de etiska krav som ställs i Lag 2003:460. Informanterna var gymnasieelever med IF i åldern 16–18 år. Eftersom diagnosen IF enligt AAIDD (2010) innebär att biologisk och mental ålder inte överensstämmer utformades två missivbrev: ett för vårdnadshavare och ett för elever. Vid kontakten med rektor framkom att elever över arton år är myndiga och fattar sina egna beslut. I de fallen skrev endast eleverna själva under sitt missivbrev (bilaga 1). När det gällde de två sextonåringarna signerade både elever och vårdnadshavare respektive missivbrev (bilaga 2). De två suttonåringarna signerade själva sina

missivbrev, då skolan tydligt signalerade att eleverna är över 16 år och kan själva ta beslut om att delta.

Enligt Lag 2003:460 skulle sjuuttonåringarnas vårdnadshavare fått tydlig information om studien och de etiska krav som ställs innan eleverna gav sitt skriftliga samtycke till deltagande. Ur ett delaktighetsperspektiv ska ungdomar med IF få komma till tals enligt följande citat. "Barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem" (Myndigheten för delaktighet, 2009, artikel 7.3). Enligt Examensordningen (SFS, 1993:100 bilaga 2) ingår det i rollen som speciallärare att göra bedömningar med hänsyn tagen till vetenskapliga, samhällseliga och etiska aspekter som särskilt beaktar de mänskliga rättigheterna. Alla elever fick information om studien och sina rättigheter via lärare innan intervjun.

Intervjuerna genomfördes enskilt i avgränsade rum. På den första skolan bokades tider efter ett introduktionsbesök, medan intervjuer på den andra skolan skedde med kortare varsel. Ett visuellt stöd (bilaga 3) användes för att förklara intervjuens upplägg. Etiska principer förtydligades: anonymitet, ärlighet, respekt, frivillighet och möjlighet att avbryta när som helst (Vetenskapsrådet, 2024, s. 11–13). En kort provinspelning gjordes för att skapa trygghet innan inspelningen startade. Intervjuerna följde den semistrukturerade guiden men utvecklades ofta till samtal med öppna frågor och följdfrågor för att fördjupa resonemangen. Kön anonymiserades genom att alla benämndes som "hen" för att undvika genusperspektiv i tolkningen. Intervjuerna varade i genomsnitt 30 minuter och genererade 32 sidor transkription.

Yrkeserfarenheten som lärare i 18 år inom den anpassade grundskolan åk 1–6, samt arbete inom förlängd skolbarnsomsorg för högstadiel elever med IF, kan ses som en förförståelse som ökar chanserna för en bra förståelse av elevernas beskrivningar av sina erfarenheter kring diagnosen IF. Förförståelsen kan även i senare steg underlätta tolkningen av det insamlade intervjumaterialet och i samspel med teoretiskt perspektiv och tidigare forskning nå en mer teoretisk förståelse av det studerade fenomenet. Erfarenheten kan även innebära en risk för subjektiv tolkning och att redogörelsen av resultatet påverkas av den solidaritet som finns för målgruppen som intervjuas (Dalen, 2015, s. 17–18, 22).

Tematisk analys som metod

Analysen är kvalitativ och har ett intresse av hur elever beskriver sina upplevelser och erfarenheter i de sociala sammanhang som bidragit till den medvetenhet som de har om IF-diagnosen. Den induktiva tematiska analysen har genomgått en reflexiv och interpretativ ansats där förförståelse, ett öppet förhållningssätt och teoretiska perspektiv har samverkat och utmanat

varandra i analysprocessen. Distans har tagits till datamaterialet och reflektioner har gjorts kring de avsikter, antydande tendenser och underliggande mening som uttryckts av ungdomarna i deras beskrivningar (Barman & Weurlander, 2024, s. 39, 40). Analysens transparens har stärkts när underlaget har diskuterats med handledare och med en student som är införstådd i den tematiska analysens process. Tolkningen av datamaterialet hör till de här gymnasieungdomarna och deras beskrivningar av medvetenheten om sin IF-diagnos och betydelsen av den intellektuella funktionsnedsättningen i deras vardag. Det avser deras aktuella kontext, vid just den här tidpunkten och i de sociala sammanhang som de befinner sig i. Analysresultatet kan ändå komma att få betydelse för liknande kontexter som berör elevers medvetenhet om diagnosen IF (Barman & Weurlander, 2024, s. 39). De textuella teman som mynnat ut ur analysarbetet kan ses som teorigenererande. Den kodning som datamaterialet genomgått har resulterat i fem teman som identifierats och upptäckts i de mönster, upprepningar och meningsbärande innehåll som framträtt när data tolkats, strukturerats och beskrivits på detaljnivå. Det har skett i den arbetsprocess som genomgått de sex steg som Braun och Clarke (2006, s.79, 88) rekommenderar:

Steg 1, *att bekanta sig med data*, gjordes genom att noggrant lyssna och reflektera samt göra noteringar i samband med transkriberingen i programmet Word. De noteringar som gjorts vid steg 1, kom till användning i steg 2, när *initiala koder genererades* genom en systematisk färgkodning av textmassan som placerades i en tabell med kolumnerna; utdrag ur det empiriska materialet och koder som organiserades i meningsfulla grupper utifrån intressant datainnehåll:

- Anpassad skola: nackdelar & fördelar
- “Vanlig skola”: nackdelar & fördelar
- Vilken roll spelar IF?
- IF påverkan på vardagen: negativt & positivt
- Betydelsen av vetskap om diagnosen IF,
 - upplevelsen av vetskapen om IF,
 - hur få veta?
 - vem berättar och var?
- När få veta om sin IF-diagnos?
- Medvetenhet och acceptens
- Åtgärder för förändring
- Kompetent stöd och betydelsen av relationer
 - vänner, lärare och resurser.

Listan blev lång och innehöll i stort sett allt från intervjuerna och ett flertal koder kom att passa in under flera olika grupperingar.

I steg 3, *söka efter teman*, skapades en stor karta där grupperna placerades utifrån eventuella samband mellan koder. Efter att ha överblickat den stora kartan som skapats, dök ett par fraser som noterats kring arbetet upp i tanken och kom att bli förslag på två temanamn. De två teman täckte dock inte in allt, men de skapade nya kopplingar mellan de tidigare grupperingarna och öppnade upp och synliggjorde de delar som inte var kopplade till något tema, preliminärt skapades två teman till. En ny karta skapades utifrån fyra teman och noteringar gjordes i anslutning till varje tema utifrån en ny struktur av datamaterialet och fyra preliminära teman skapades.

Steg 4, *för att granska teman*, skrevs nu i stort sett alla kodade empiriska utdrag in under lämpligt tema för att se om de bildade ett sammanhängande mönster och det visade sig att ytterligare ett tema behövde skapas.

I steg 5, *att identifiera och sätta namn på teman*, gjordes en finjustering av namnen och varje tema sammanfattades i några få meningar för att säkerställa att titeln tydligt speglade innehållet i fem olika teman:

- *Egentligen normala vanliga människor*: Eleverna beskriver i det här temat sina funderingar kring vem de är när de har fått diagnosen IF och hur de och andra förhåller sig till den nya identiteten samt vilken betydelse diagnosen kan ha för att veta och förstå vem hen egentligen är.
- *Vilka vore vi utan diagnos?* I det här temat sätter eleverna ord på de styrkor som diagnosen kan innebära, men också hur livet skulle kunna påverkas om de inte hade sin diagnos vad gäller både begränsningar och möjligheter.
- *Leva som vanligt med IF*: Detta är ett tema där eleverna i beskrivningar lyfter fram hur deras liv påverkas i vardagen av att vara annorlunda och av att ha behov utöver det vanliga.
- *Att inte ingå i det vanliga*: I temat förmedlar eleverna med sina ordval en känsla av att inte tillhöra det vanliga och ett utanförskap som kan vara gällande i såväl den "vanliga" skolan som i den anpassade skolan.
- *Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential*: I det sista temat samlas idéer och tankar om förändringar som eleverna vill sprida till ungdomar och lärare för att de är

måna om kommande barns liv i skolan och deras rätt till vetskap om vilka val de kan göra i sina liv.

Slutligen har vi nått fram till steg 6 *att skriva fram rapporten* som presenteras under kommande avsnitt, Resultat. Analytikern bör enligt Rennstam och Wästerfors (2015, s. 98) vara ödmjuk och öppen i sinnet när det gäller att tolka betydelsen av beskrivningarna i empirin. I det här fallet de beskrivningar som gymnasieeleverna förmedlar när de sätter ord på medvetenheten och insikten om IF-diagnosen samt vilken betydelse diagnosen har för dem i vardagen och vilken roll de uppfattar sig ha i skolkontexten.

I resultatdiskussionen bidrar de teoretiska perspektiven till att synliggöra den syn på specialpedagogik som finns hos ungdomarna själva och i deras skolmiljö (Rennstam & Wästerfors 2015, s. 95). Genom att teoretiskt problematisera betydelsen av elevers medvetenhet kring sin intellektuella funktionsnedsättning till tidigare forskning kan vi i skolans värld få stöd i hur vi ska ta oss an utmaningen om vilka insatser vi kan göra för att medvetandegöra elever om deras IF (Alvehus, 2019, s. 128).

Resultat

Här presenteras den tematiska analysen av det insamlade datamaterialet i en redogörelse som är tänkt att väcka intresse för de tankar och funderingar som gymnasieungdomar inom den anpassade skolan har satt ord på. Eleverna särskiljs inte som olika deltagare utan samtliga citat är utan hänvisning till en specifik individ. De benämns genomgående som hen eftersom kön inte är av betydelse för sammanhanget och för att stärka elevernas anonymitet. I ett par citat har tidigare pronomen ersatts med hen, ditt barn och X. Ordföljden är inte justerad i citaten utan det är som eleverna ordagrant har uttryckt sig. När citaten innehåller en hakparentes är det ett tillägg för att förtydliga vad eleven syftar på. Ungdomarnas beskrivningar har genom en tolkande analys definierats i fem teman som bidrar till att ge svar på studiens frågeställningar som är: Vilka teman träder fram när gymnasieelever inom den anpassade skolan beskriver; sin medvetenhet om IF-diagnosen, hur den intellektuella funktionsnedsättningen påverkar deras vardag och vilken betydelse diagnosen har för dem?

De teman som i tur och ordning kommer att presenteras är: Egentligen normala vanliga människor, Vilka vore vi utan diagnos? Leva som vanligt med IF, Att inte ingå i det vanliga och Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential.

Egentligen normala vanliga människor

I det här temat analyseras elevernas funderingar kring vem de är utifrån hur de beskriver sin medvetenhet om IF-diagnosen samt vad som händer med identiteten när de får en IF-diagnos, både ur deras bild av sig själva och i bemötandet av andra personer.

Det händer något i förhållandet till det som anses vara det normala när en person får en IF-diagnos. En elev uttrycker det så här: “Ja, för att man är ju sen normal ändå, för att man är ju också en människa till slut om man har IF.” Det finns också elever som inte tänker så mycket på sin diagnos, men ändå signalerar att någon betydelse har den, diagnosen. “För jag tänker inte så mycket på IF:n,”... “Nej, jag tänker mer på att jag har ADHD och autism, men jag vet att IF:n finns”. Eleven berättade att först fick hen veta om diagnoserna ADHD och autism, för att vid ett senare tillfälle få informationen om IF-diagnosen. Det kan tolkas som att det är lättare att prata om ADHD och autism. Det är något med IF-diagnosen som berör och begränsar, det beskriver en elev när hen funderar kring om man ska berätta för ett barn att den har IF eller ej. Citatet innehåller även en tankeprocess som visar att det händer något i hens tankar när formuleringen sker:

Jag skulle ha hållit det hemligt. Ja, liksom man brukar ju inte säga sånt, det är ju svårt att säga det, ja i och för sig. Det är inte så svårt! Jag skulle kunna säga det. Jag skulle kunna säga det för att diagnos, det är ju, det är ingen sjukdom eller sånt, och det är ju det som är bra!

Något sker i positioneringen i förhållandet till det normala, sjukdom är det inte, men diagnos är något annat och det är bra. De är flera som berör den tanken på betydelsen av diagnosen i förhållande till vem man är och att alla är värdefulla precis som de är:

Det spelar ingen roll om man har en diagnos eller inte, men det enda man ska förstå är att man ska tycka om sig själv, eller i alla fall om man har diagnos eller om man inte har det, eller om man har så ska man ändå tycka om sig själv för det är det som är viktigast.

Eleverna kämpar med att stå upp för sig själva och andra om deras värde för den de är med eller utan diagnos. En elev har fått kämpa mot de kulturella skillnaderna vad gäller synen på IF; hen beskriver hur hens mamma vägrade att acceptera diagnosen och krävde att eleven skulle kämpa mer och absolut inte berätta för någon att hen var “galen”. När eleven på sociala medier läste om en annan ungdom som var i samma situation valde hen att stå upp för dem båda och skrev; “- så sa min mamma också så, säg inte till någon att du är galen och så. Jag gjorde det [sa det] till slut. Ja, jag bryr mig inte.” I det här fallet var eleven medveten om sina begränsningar och förstod att hen måste stå på sig för att få respekt för den hen är.

Flera av ungdomarna sätter ord på betydelsen av hur informationen ska ges om den intellektuella funktionsnedsättningen, "och att det måste vara på ett bra sätt." Det kan enligt en elev vara att "du har IF och det är inget konstigt alls, det är ju, det är ju vanligt att man har IF." En annan elev hänvisar till sin egen känsla av att behöva byta till anpassad skola och förespråkar därför att de valmöjligheter som finns och som kan påverka elevens vardag ska presenteras i samband med att informationen om IF ges: "Det kan vara tufft för han att få den diagnosen, eller få veta att han har diagnos, den diagnosen [IF], så jag tycker att, det han känner liksom att han vill vara inom vanlig klass eller någonting." Utifrån samtalet i sin helhet går det att tolka in att det hen vill förmedla är att låt pojken vara kvar i den "vanliga" klassen om det är det han önskar. Hen lägger till att: "Man kan ju inte hjälpa det. Nej, att man har det [IF], så det är svårt att döma andra människor att man har det".

Det finns också uttalanden som tyder på ovetskap om diagnosen och att förberedelse saknats inför diagnostisering "Det var länge sedan jag hade det där [IF]" och "jag bara fick det [IF] helt plötsligt! Nej, jag hade ju inte tänkt." citaten tyder på att det inte har pratats så mycket om diagnosen, vare sig före, under eller efter utredningen. Sedan finns det de som tydligt uttrycker att de tidigt har förstått att de "inte var som någon annan" och lägger till: "Till och med klasskompisar förstod på mig, att jag hade diagnoser och frågade mig, har du diagnoser? Men jag visste inte då." Beskrivningar om betydelsen av att veta och förstå vem man är kommer fram i samtalet när vi berör frågan om det är viktigt för ett barn att veta vad den har för diagnos; ...för annars kan man inte veta vad som är fel på personen, då kan man tro att det är fel på den. Fast egentligen har det med en diagnos att göra, som man inte kan bestämma att man ska ha.

En elev förmedlar känslan av inte passa in och att det var lågstadieläraren som anmälde henne till psykologen för att hen var så pass problematisk och inte mådde bra. Då skickade de hem papper med frågor "Kan X göra det här? kan hen göra det där och så?" En annan elev berättar om den dåliga känslan när:

folk måste tjata för att jag ska få en resurs, för det behövdes verkligen...för läraren kunde inte hantera mig själv, utan det behövdes verkligen någon mer, för de andra [barnen hade] blivit störda.

Ungdomarna har många insikter och reflektioner kring vad som är normalt, som att man lär sig när man gör misstag: "Man lär sig ju därifrån, alltså som alla andra gör. Men det är ju också normalt att oavsett om man har IF, var också normal som de." En elev förklarar att ibland är

det osäkert vem hen är, men då tittar hen på sig i spegeln och säger: "Du är fin som du är! Bry dig inte om vad andra säger!" Det här temat får avslutas med en uppmaning från en av ungdomarna om rätten att få passa in i det normala oavsett vem man är:

...att fler folk borde acceptera att vi som går på anpassad har inte valt att gå på anpassad utan vi hamnar bara där för att vi inte klarar av att gå på en vanlig skola. Men egentligen är vi vanliga normala människor. Det borde alla acceptera!

Vilka vore vi utan diagnos?

Här sker en tolkning av elevernas beskrivningar om medvetenheten om styrkor och svårigheter som diagnosen kan innebära samt hur livet skulle kunna påverkas om de inte hade sin diagnos utifrån både begränsningar och möjligheter.

En elev betonar att "alla barn är lika mycket värda oavsett diagnos eller inte," och att det är bra att ha en diagnos. "För att man är ändå sig själv, utan sin diagnos, så skulle man inte vara den man är idag, utan då skulle man vara någon helt annan person." I citaten går det att läsa ut en acceptans och en nöjdhet med att eleven är den hen är och att hen är värdefull. Flera av eleverna lyfter fram styrkor med att ha IF som att de: "Fungerar på sitt egna sätt och vis" och att de är lite kloka med andra idéer och gör saker som andra inte skulle våga. Kvalitéer som att vara kreativa, roliga och vågar göra det som inte förväntas vid deras ålder, "jag klär mig och gör som jag vill." De törs stå upp för sina egna val och bryr sig inte så mycket om vad andra tycker. Flera ungdomar berättar att de har en lindrig IF och att den inte påverkar dem så mycket men att livet kan kännas lättare och bättre av vetskapen om IF. De menar att det kan vara bra att veta vad diagnosen innebär "för att veta varför svårigheterna är lite svårare för oss än andra" och för att förstå vem man är och för att bli förstådd:

För att, jag visste inte från början varför jag betedde mig som jag betedde mig. Men sen så gjorde vi en utredning som tog typ fyra år [p.g.a. flera diagnoser]. Sen så visste jag ju varför, och mina föräldrar kunde förstå mycket bättre hur de skulle hantera det, och hur de skulle göra för att förstå mig och jag skulle förstå dem.

Vissa moraliska aspekter skulle kunna påverkas om diagnosen togs bort: en del har upplevt mobbning för att de är annorlunda och har diagnos. Diagnosen kan vara till hjälp för att då får mobbarna "karma på olika sätt." säger en elev. I en annan beskrivning kan diagnosen tolkas som beskyddande: "Man ska inte mobba dem som har intellektuell funktionsnedsättning för det sårar dem som har det och det blir ju jobbigt för den här människan som har det."

Det går att tolka in att möjligheterna att få en resurs och att få läsa inom anpassad grundskola skulle vara begränsade om de inte hade diagnosen. Två ungdomar berättar hur föräldrarna fick tjata för att få en resurs till sitt barn i skolan innan barnet var diagnostiserat. "Det [IF] spelar ju roll, som gör att jag kan vara anpassad för om jag inte skulle ha den [anpassade skolan] så skulle det vara jobbigt i den vanliga skolan." Om eleverna inte hade sin diagnos, men ändå samma begränsningar skulle klassrumsmiljön behöva anpassas. En elev beskriver hur hela klassen fick lyssna när hen var sur och skrek, "Men vi hade bara ett klassrum, ja inga grupprum eller något, så de visste inte vart de skulle sätta mig." I beskrivningarna lyfts behovet av att kunna dra sig undan ibland. Det kan vara svårt att undvika situationer som triggar en person med IF: "Ja bråk, jag avskyr när folk bråkar för jag blir så här, det känns som att jag blir inblandad i var enda bråk som händer... det vill jag ju inte." Hen säger att då måste hen backa för att inte bli inblandad. En annan ungdom beskriver: "att man kan vara jättepeterande på saker och ting faktiskt, man kan ha alltså beteendeproblem ibland."

För flera elever är det viktigt med rutiner och rimliga krav: det kan vara svårt att få till i en "vanlig" klass. "Om saker inte blir på rätt sätt. Om rutinerna bryts, då bryts hela min dag." Ibland har en elev flera diagnoser och då kan det vara svårt att veta vilken diagnos som påverkar vad, men hen sökte på Google och upptäckte att IF kan vara "typ som autism" och som ADHD när det gäller att "alltså komma ihåg och så." Det finns svårigheter som flera nämner att de ingår i IF-diagnosen, och som de kan komma att behöva stöd med i framtiden: "Ja, man gör ju så mycket misstag när man har IF. Det kan vara vilket misstag som helst och det kan vara med ekonomi, och hygien också man är ju, ja, jättegömsk så ofta."

Hur rättssäker är diagnostiseringen är en fundering som väcks när följande elev beskriver sin situation. Ungdomen känner sig felplacerad och ser inget positivt med IF. Hen beskriver att det är jobbigt att få för mycket hjälp och upplever att hen följer fel läroplan nu, när hen läser efter den anpassade kursplanen. Den utbildningen som hen ville välja fanns inte med i det anpassade utbudet och nu lägger hen 4 år på något som inte känns rätt. Hen uttrycker sig ödmjukt och "vill inte döma någon för deras diagnos" men menar att "de är väldigt speciella, till skillnad vad jag är van vid och vilken miljö jag är van att gå i." Hen saknar vänner och känner sig utesluten. Personen vet att hen är utredd och berättar "men jag låg exakt på mitten om man säger så, precis på gränsen." Det går att läsa ut att hen känner sig placerad på fel sida om gränsen och säger: "Men, jag tror jag hade behövt rätt stöd av rätt lärare om man säger så." och menar då att hen kunde ha klarat av grundskolans mål och haft bredare valmöjligheter, gått den utbildning som

hen önskat inför framtidens yrkesval, fått umgås med vänner på en mer lika nivå och känt en tillhörighet till klassen. Frågan om möjligheten att läsa integrerat fick hen aldrig.

Leva som vanligt med IF

Under detta tema beskrivs hur elevernas vardagsliv påverkas av att de uppfattas som annorlunda.

En beskrivning av funderingarna om att förstå sin intellektuella funktionsnedsättning lyder så här:

Det var ju jobbigt först, för jag visste inte att jag, så här, hur funkar det när man är intellektuellt funktionsnedsatt eller hur? Hur blir man när man blir stor och hur funkar det och sånt där? Jag vart ju lite rädd för mig själv för att det var ju mycket och förstå, men sen så lugnade det ner sig, så jag förstår ju lite mer om min intellektuella funktionsnedsättning.

En annan elev beskriver hur hen själv har accepterat sina begränsningar men får kämpa mot andras förnekande av diagnosen och försöka leva upp till för högt ställda krav, men med stöd av psykolog och syskon få upprättelse:

Först och främst så var det min mamma som sa nej, du har ingen IF. Psykologen sa att ditt barn har IF, och storasystrarna sa till henne också, att mamma vi förstår det också nu, att hen har IF faktiskt. Hen kan ju inte ens komma ihåg. Hen kan ju faktiskt inte ens klara av saker och ting som ja, som alltså, det som alla andra kan och så.

Möjligheten att leva som vanligt med IF påverkas enligt ungdomarna av andras värderingar och syn på vad en person med IF är och syftar på kränkningar; "...och ingen mobbar någon här, utan de tycker det är okej att vi går på anpassat gymnasium... Men när man kommer just hit [till det här programmet] så blir ingen mobbad eller utfrys av någon". Det går att tolka in att omgivningens klimat inte alltid har varit så accepterande, och det beskrivs i följande citat: "Nej, på högstadiet accepterade inga typ, kändes det som, bara vissa." Ungdomarna står upp för rätten att vara olika; "man kränker inte någon faktiskt. Alla har ju sina egna fel och brister." och eleverna vill kräva acceptans: "Ungdomar, ungdomar måste acceptera oss. Vissa gör det och vissa inte."

Flera av ungdomarna tycker att det är i skolan som IF- diagnosen spelar roll men att den inte spelar roll i vardagen. Det kan vara så att en lindrig IF begränsar i skolan med dess kunskapskrav, men att vardagslivet kan fungera ändå. De nivåskillnader som finns mellan

elever försvårar vid grupparbeten inom anpassad skola; “Ja, det tycker jag att det tar saktare än vad jag är alltså.” Skolans system är också begränsande: en elev beskrev att hen fick en resurs i grundskolan, “men det tog två år att få den”, även utredningen tog lång tid. “Om jag skulle få det [diagnosen] tidigare, så skulle jag kunna typ kanske i fyran ansöka. Om jag hade fått i ettan hade jag då i fyran kunnat gått på anpassad skola istället.”

Det finns de som känner att det mesta är bra inom anpassad skola och beskriver det som “För mig gick det liksom bara bra!” eller “Min dag ser bra ut som vanligt” Hen säger att de gör praktiska moment som hen gillar i skolan och någon betonar “att vara med vänner är allt som är bra med skolan.” De vill följa schemat och komma hem, spela TV- spel, hänga med vänner eller bara ta det lugnt. “Nej, jag lever på livet som vanligt, och passar tider och så ja...Ja, det lärde jag mig genom att åka buss i sjuan.” Vidare förklarar hen att; “jag löser morgonen, morgnarna själv och går upp med larm och sånt.”

En elev beskriver känslan av att få ett “vanligt” liv när hen började högstadiet på en anpassad skola och säger; “det blev bättre för mig för att undervisningen blev lättare. Jag förstod mycket mer och jag mådde inte lika dåligt som jag mådde förut, när lärarna inte förstod mig.” Hen lyfter fram betydelsen av att få undervisning på rätt nivå “för det blir roligare när man förstår” och när hen känner att lärarna förstår hens behov.

Att inte ingå i det vanliga

I elevernas beskrivningar förmedlas vilken betydelse diagnosen kan ha för dem. Genom deras ordval förmedlas känslan av att inte tillhöra det vanliga och ett utanförskap som kan gälla både i den “vanliga” skolan och inom den anpassade skolan.

När en person beskriver den anpassade gymnasieskolan och inte anser sig ingå i det vanliga kan det låta så här:

En anpassad grundskola är att folk som har intellektuell funktionsnedsättning inte förstår saker, eller att de måste göra mer saker än de andra i vanliga skolan. Alltså lära sig mer och förstå mera saker och göra mer saker än de vanliga människorna i vanlig skola.

Fortsättningsvis berättar eleven att de som går i vanlig skola kan jobba som polis, sjuksköterska och ambulansmänniska; “...men vi kan inte göra det, för vi har inte förstått så här mycket om, hur det funkar och vad man ska göra och inte göra på polisstationen och så här.” En annan elev beskriver att det anpassade gymnasiet är för de personer som har IF, autism eller andra sorters diagnoser. De går det här gymnasiet; “faktiskt för att kunna få hjälp och stöd så att de vet vart de ska sen och ja och efteråt hur de ska må bra också.” En elev tar inte till sig ordet anpassad

alls utan säger att anpassad gymnasieskola är att man går i gymnasiet. Slutligen tyckte en annan elev inte sig tillhöra anpassad och lyfter det som begränsar inom den anpassade skolan som att: “Ja, att du inte har lika många vänner, mer speciella lärare än vad jag är van vid”... “De är mer annorlunda än vanliga lärare”...”Du har inte mycket utbildning att välja på”... “du går i fyra år, medan de i vanliga går i tre år.”... “just inom anpassad har du inte så mycket att välja på att plugga vidare sen efter.”

Kritik som en elev riktar mot den “vanliga” grundskolan är att många lärare har begränsade kunskaper om diagnoser som exempelvis dyslexi och ADHD. Eleven har grav dyslexi och berättar att; “jag gjorde alla mina prov muntligt, och då sa rektor och lärare, att det går bra, så länge hen klarar av det.” Citatet förmedlar en känsla av att det var eleven som bar ansvaret för svårigheterna och att skolan inte fullt ut var beredd att göra de anpassningar som krävdes för att hen skulle klara av kunskapskraven. En annan elev beskriver hur hen kämpade hela låg- och mellanstadiet i vanliga skolan och fick läsa efter den anpassade kursplanens mål i sexan; “Men det tyckte jag var jobbigt då och vara annorlunda än de andra.” Hen berättar att det blev bättre när hen började i högstadiet i den anpassade skolan; “då var det mycket bättre och jag hade typ samma uppgifter som de andra.” En del i avsaknaden av tillhörighet kan kopplas till att inte ha samma material och uppgifter som de andra eleverna.

Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential

I det sista temat samlas elevernas tankar och idéer om förändringar som de vill sprida till ungdomar och lärare för att de är måna om kommande elevers skolsituation och deras rätt till vetskap om vilka val de kan göra i sina liv samt vilken betydelse diagnosen kan ha för dem.

Ungdomarna har många idéer och vill sprida kunskap som kan underlätta för kommande elever i olika skolsituationer. En elev beskriver att det kan vara jobbigt och skapa irritation att ha en assistent som följer efter en hela tiden, så hen tycker att skolan borde; “anpassa efter vad personen vill nå med sin diagnos.” Utifrån samtalet kan tolkningen vara att barnet som har fått en diagnos ska själv få vara med och bestämma om hen ska vara integrerad med assistent eller gå i anpassad skola, “så att dom får det dom vill ha.” En annan beskrivning lyfter fram betydelsen av att diagnostiseringen blir klar tidigare; “för att då om de har en diagnos då, så kan han börja på anpassad mycket tidigare, än att behöva gå igenom det jag gjorde ända upp till sexan.” En tredje elev lyfter rätten att veta om sina val när det blir svårt att klara av kraven i grundskolan så här: “Alltså, de måste veta att det typ alltså blir svårare och svårare och vad de kunde göra det, att de kan antingen byta skola eller så.”

En elev som har efterfrågat kompetens kring olika diagnoser i grundskolan, kommer med förslaget att: "...om man har den diagnosen [IF], och han vill, väljer att gå kvar i den vanliga [skolan] tycker jag att någon från anpassad, alltså om man säger en lärare som kan jobba med elever med uppgifterna." En annan elev är inne på samma linje när hen säger: "Man får bäst hjälp för att förstå om det är en lärare som förstår den, inte en lärare som inte förstår den typ, för vissa lärare kan inte förstå sådana med funktionsnedsättning."

Ungdomarna ser sin potential och lyfter fram sina förmågor för att kunna sprida kunskap till både ungdomar och lärare på olika sätt:

Ja, alltså jag ska fundera på att skriva en poesibok ... Dikterna, den här dikten jag skrev då handlar om funktionsnedsättning. Det kan handla om det, handlar om kärlek, kompisar och att det kan vara svårt att ha kompisar om det är bråk och så lite olika.

Det finns också saker som eleverna tycker behöver sägas till lärarna: "att de kanske kan försöka att göra lite lättare till dem som inte förstår, och inte försöka tvinga dem att göra det hemma när de inte ens förstår." Vidare säger hen att fler borde gå runt på skolor, högstudier och andra olika skolor och berätta om anpassad skola och varför man går där; "så att fler kan lära sig det och inte vara lika rädda för det, det kanske är därför de mobbas. För att de är rädda och inte vet vad det [IF] är." Avslutningsvis säger samma person: "Jag önskar att jag också fick gå ut och prata sen om att så här vill vi att ni borde göra!"

Kopplingar till det teoretiska ramverket

I tabell 1 visas en översikt över empirins kopplingar till studiens teoretiska ramverk som resultatets analys vilar på i kommande resultatdiskussion. Tabellen visar sambandet mellan empirins utdrag, resultatets fem teman och tolkningen utifrån de tre specialpedagogiska perspektiven: kompensatoriska, kritiska, och dilemmaperspektivet. Den fjärde kategorin utvecklingsmöjligheter har skapats utifrån de förslag som eleverna lyft fram för att måna om kommande elevers förutsättningar i skolvärlden.

Tabell 1.*Kopplingar till det teoretiska ramverket*

Perspektiv på specialpedagogik	Tema	Utdrag ur det empiriska datamaterialet för att exemplifiera
Kompensatoriska perspektivet	Egentligen normala vanliga människor	...för annars kan man inte veta vad som är fel på personen, då kan man tro att det är fel på den. Fast egentligen har det med en diagnos att göra, som man inte kan bestämma att man ska ha.
	Vilka vore vi utan diagnos?	...jag visste inte från början varför jag betedde mig som jag betedde mig. så gjorde vi en utredning, Sen så visste jag ju varför, och mina föräldrar kunde förstå mycket bättre hur de skulle hantera det, och hur de skulle göra för att förstå mig och jag skulle förstå dem.
	Leva som vanligt med IF	Det blev bättre för mig för att undervisningen blev lättare. Jag förstod mycket mer och jag mådde inte lika dåligt som jag mådde förut, när lärarna inte förstod mig.
	Att inte ingå i det vanliga	En anpassad grundskola är att folk som har intellektuell funktionsnedsättning inte förstår saker, eller att de måste göra mer saker än de andra i vanliga skolan.
Kritiska perspektivet	Egentligen normala vanliga människor	...det kan vara tufft för han att få den diagnosen, eller få veta att han har diagnos, den diagnosen (IF), så jag tycker att, det han känner liksom att han vill vara inom vanlig klass eller någonting.
	Vilka vore vi utan diagnos?	...vi hade bara ett klassrum, ja inga grupprum eller något, så de visste inte vart de skulle sätta mig
	Leva som vanligt med IF	Men, jag tror jag hade behövt rätt stöd av rätt lärare om man säger så.”
Dilemma-perspektivet	Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential	...så att fler kan lära sig det och inte vara lika rädda för det, det kanske är därför de mobbas. För att de är rädda och inte vet vad det (IF) är.
	Vilka vore vi utan diagnos?	För att man är ändå sig själv, utan sin diagnos, så skulle man inte vara den man är idag, utan då skulle man vara någon helt annan person.
	Leva som vanligt med IF	...hur funkar det när man är intellektuellt funktionsnedsatt eller hur? Hur blir man när man blir stor och hur funkar det och sånt där? Jag vart ju lite rädd för mig själv för att det var ju mycket och förstå, men sen så lugnade det ner sig, så jag förstår ju lite mer om min intellektuella funktionsnedsättning.
	Att inte ingå i det vanliga	Man lär ju därifrån (misstag), alltså som alla andra gör. Men det är ju också normalt att oavsett om man har IF, var också normal som de.
Utvecklings-möjligheter	Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential	...att de (lärarna) kanske kan försöka att göra lite lättare till dem som inte förstår, och inte försöka tvinga dem att göra det hemma när de inte ens förstår.
		Jag önskar att jag också fick gå ut och prata sen om att så här vill vi att ni borde göra!

Kommentar. Claes Nilholms perspektiv på specialpedagogik (Nilholm, 2020) samt elevernas förslag på utvecklingsmöjligheter.

Resultatdiskussion

I följande avsnitt diskuteras resultatet av den insamlade empirin utifrån tidigare forskning och analyseras genom Nilholms (2020, s. 23) tre perspektiv på specialpedagogik; det kompensatoriska, det kritiska och dilemmaperspektivet. Analysens syfte är att skapa en djupare och bredare förståelse av det som framkommit i det insamlade materialet genom att koppla ihop ungdomarnas beskrivningar med det valda teoretiska ramverket.

En återkoppling till studiens problemområde sker i diskussionen med tidigare forskning. Diskussionen kan ge inspiration för hur lärare och resurser i skolans tidigare år kan stötta elever med användbara insikter om hur de kan förhålla sig till sin IF-diagnos nu och i framtiden för att öka deras förmåga i att vara mer självständiga.

Ett centralt mönster i elevernas berättelser är användningen av begreppen ”*normala*” och ”*vanliga*”. Dessa ord uttrycker en medvetenhet om att stå utanför det som uppfattas som normativt, samtidigt som en stark önskan finns att inkluderas i det ”*normala*” och ”*vanliga*”. Rosendahl (2022) beskriver denna paradox: för att en elev med IF ska få stöd som främjar inkludering måste hen först definieras som avvikande och därmed exkluderad. Tre av studiens teman innehåller minst ett av begreppen: *Egentligen normala vanliga människor*, *Leva som vanligt med IF* och *Att inte ingå i det vanliga*. Även övriga teman berör frågan indirekt genom reflektioner kring identitet och potential; *Vilka vore vi utan diagnos?* Och *Insiktsfulla, förändringsbenägna och ser sin potential*.

Det kompensatoriska perspektivet

Den process som skapar ett utanförskap blir påtaglig inom det kompensatoriska perspektivet på specialpedagogik där det sker en identifiering av problemgrupper och barn pekats ut som mer eller mindre normala. Flera utdrag ur empirin tyder på en känsla av utanförskap och att inte längre ingå i det ”*normala*” och ”*vanliga*” när diagnosen IF är satt. En elev uttrycker det så här: ”Ja, för att man är ju sen normal ändå, för att man är ju också människa till slut om man har IF.” Det finns i det kompensatoriska perspektivet ett historiskt synsätt som innebär att svårigheter och det problematiska läggs på eleven, det lever delvis kvar än idag: ”säg inte till någon att du är galen”, som en mamma uttrycker det. Mammans sätt att uttrycka sig kan ses som en rädsla utifrån Babik och Gardners (2021) förklaring om att den allmänna uppfattningen påverkar synen på personer med IF. Moderns erfarenheter från en annan kultur gör att hon vill skydda sitt barn från omgivningens värderingar och attityder om att hans barn är galen. Detta är värderingar som kan komma att påverka elevens mående och uppfattning om sig själv. I det

här fallet kom mammans förnekande i stället att påverka elevens mående negativt eftersom eleven själv såg möjligheter med sin IF-diagnos. Hen längtade till och fick tjata om att få byta till den anpassade skolan. En psykolog pratade med mamman och syskonen argumenterade för elevens rättighet genom att på ett kompensatoriskt sätt förklara hens brister för mamman. “Hen kan ju inte ens komma ihåg, hen kan ju faktiskt inte klara av saker och ting som ja, alltså det som andra kan och så.”

Ur det kompensatoriska perspektivet går det att tolka en elevs beskrivning som att diagnoserna kan ha lite olika betydelse och kanske värderas lite olika; “Nej, jag tänker mer på att jag har ADHD och autism, men jag vet att IF:n finns”. Hen berättade att informationen om IF-diagnosen gavs vid ett senare tillfälle än de andra diagnoserna. Det kan tolkas som att ADHD och autism är mer accepterat och lättare att prata om än IF som har en historik av flera mer eller mindre kränkande benämningar. En annan orsak som kan påverka undanhållandet av just IF-diagnosen, kan vara de begränsade valmöjligheter som personer med IF har i jämförelse med andra utan IF, när det gäller tillgången till allmänna aktiviteter och sociala sammanhang (Rosendahl, 2022). En ytterligare orsak till att inte fokusera på IF-diagnosen kan vara att det är av större betydelse för eleven att förstå sig själv utifrån hens ADHD och autism eftersom det kompensatoriska perspektivet utifrån vetenskapliga rön och metoder kan förklara och ge tips på bemötande i olika skolsituationer och inom familjerelationer.

IF-diagnosen lyfts även som en förklaring till det som hos eleven kan upplevas och uppfattas som annorlunda och kan ge en känsla av lättnad. “det [IF] är ingen sjukdom eller sånt, och det är ju det som är bra!” Det finns de som beskriver att de har en lindrig IF och att vetskapen om IF-diagnosen gör att livet känns lättare och bättre. I de här fallen har diagnostiseringen som förespråkas av det kompensatoriska perspektivet en avlastande roll som skapar acceptans och förståelse för vem ungdomen är. Några elever visar sin uppskattning gentemot den anpassade skolan och önskar att de fått IF-diagnosen tidigare. Då hade skolgången i en mindre, avskild och anpassad skolform påbörjats tidigare med lättare undervisning som underlättat elevens lärande och mående som en elev menar beror på lärarnas förståelse för hen.

De känslor som väcks när elevers svårigheter identifieras och funderingar kring en utredning och en diagnostisering sker ses inte alltid som lika positiv. Då representeras det negativa som det kompensatoriska perspektivet förmedlar i att särskilja och gruppera elever utifrån det som inte anses som det normala. Enligt Babik och Gardner (2021) skapas samhällsmoralen genom sociala konstruktioner och om negativa attityder dominerar kring personer med IF, leder det till

socialt utanförskap med begränsade möjligheter att påverka. Positiva attityder är främjande och öppnar upp för social inkludering (Babik & Gardner 2021). En elev sätter ord på känslan av att lågstadieläraren gör en anmälan för att eleven är problematisk och inte verkar må bra. Problemet placeras på eleven och ses som brister i elevens beteende och mående. I det kompensatoriska perspektivet är det så vedertaget att söka förklaringar till avvikande beteende inom diagnoskriterier att även barn och unga har lärt sig att identifiera svårigheter. Det framgår i beskrivningen om när klasskamrater uppfattar svårigheterna och frågar eleven om hen har diagnoser, men eleven vet inte själv om det är så, eftersom utredningen ännu inte är påbörjad. Exemplet synliggör värderingar som finns representerade i samhället genom det kompensatoriska perspektivet. Det kritiska perspektivet ser det som en brist och riktar sin reaktion mot det kompensatoriska sättet att tänka om och värdera barn som onormala utifrån deras brister.

Det kritiska perspektivet

Bennett et al. (2017) kan ses som representanter av det kritiska perspektivet när de i stället lyfter fram de likheter som konstaterats mellan elever med och utan IF i reflektioner kring deras tidigare erfarenheter och tankar om framtiden. De menar att avgörande för elevernas framtidsdrömmar är de attityder och de beslut som tas i elevernas omgivning redan under skolåren. Förmågan att själv göra egna val och att kunna bestämma genom att på olika sätt kunna uttrycka vad man tycker och tänker är lika viktig för alla människor oavsett diagnos eller ej (Mineur et al., 2017). Det kan ses som att vi i skolan behöver vara lyhörda och ta hänsyn till de drömmar och visioner som eleverna själva har för att på bästa sätt förbereda dem för att göra självständiga val inför kommande studier och arbetsmarknad.

Det kritiska perspektivet ifrågasätter diagnostiseringens objektivitet och användbarhet utifrån de subjektiva bedömningskriterier för vad som ska ingå i en diagnos. Känslan av att inte få en rättvis bedömning förmedlas av eleven i beskrivningen av att tangera gränsen för att få diagnos eller ej. Diagnosen har lett till en stor livsförändring i en ny skolform med en ny läroplan som inte känns rätt. Förändringar som har satt djupa spår och som kan komma att påverka hen resten av livet. Den gemensamma normalitetsnormen som råder i samhället definierar personer med IF som annorlunda och att de anses i behov av stöd för att kunna ses som en fullgod medborgare (Altermark, 2018, s.74). Normalitetsnormen har i det här fallet begränsat urvalet av möjliga utbildningar: det har lett till att ungdomen läser en utbildning som inte leder till det hen vill arbeta med. Om hen i de psykologiska testerna presterat något högre hade hen passerat gränsen

och haft en självklar plats i samhället och ett stort urval av gymnasieutbildningar att välja på. Skillnaden mellan att inkluderas eller att exkluderas är hårfin (Altermark, 2018, s. 57).

Det kritiska perspektivets synsätt kan ses i citatet; “det kan vara tufft för han att få den diagnosen [IF]..., så jag tycker att, det han liksom känner att han vill vara inom vanlig klass eller någonting.” Eleven förmedlar en önskan om att få fortsätta att ha kvar sina vänner och sin tillhörighet med klassen oavsett IF-diagnosen. Utifrån det kritiska perspektivet är målsättningen *en skola för alla* och att olikheter är berikande för gruppen ur ett deltagardemokratiskt perspektiv, där gemenskap och socialt samspel anses ha stor betydelse för att undvika stigmatisering och utanförskap. Rosendahls (2022) unga medforskare med IF beskrev att politiker och tjänstemän lyssnade på dem men upplevelsen var att deras åsikter inte togs på allvar. Om personer i beslutande positioner ska ändra uppfattning behöver normer och attityder diskuteras och ifrågasättas (Rosendahls, 2022). Det är en av målsättningarna i de självförespråkande arbetsgrupperna (Mineur et al., 2017).

Den bild som gruppdeltagarna ger av sig själva som kompetenta, sociala och självsäkra personer i de självförespråkande grupperna (Mineur et al., 2017), skulle kunna vara målsättningen för den självbild som varje elev ska ha när de lämnar skolan. I följande citat går det att läsa in ett kritiskt synsätt, att man inte själv kan rå för att man har IF och att man inte ska döma någon utan snarare stötta personen. “Man kan ju inte hjälpa det, att man har det [IF], så det är svårt att döma andra människor att man har det.” Även i kommande citat flyttas problemet bort från individen och hänvisas indirekt till alla människors lika värde. “Det spelar ingen roll om man har en diagnos eller inte, men det enda man ska förstå är att man ska tycka om sig själv.” eleven sätter ord på betydelsen av en medvetenhet och insikt av vilken roll diagnosen spelar i livet, men att det för den skull inte påverkar värdet på vem hen är. Om fler elever har den medvetenheten och insikten kan det, liksom ett deltagande i en självförespråkande arbetsgrupp ge ringar på vattnet och få betydelse för andra elever med IF, men också påverka hur elevstödet i skolan ska utformas framöver (Mineur et al., 2017).

När eleverna beskriver sina erfarenheter av att vara en del i en “vanlig” klass men att ännu inte ha fått sin diagnos, skulle det kunna liknas vid att gå i *en skola för alla* som förordas inom det kritiska perspektivet.

Dilemmaperspektivet

Eleverna beskriver dilemman som uppstår när elevens svårigheter inte är identifierade och diagnostiserade: “folk måste tjata för att jag ska få en resurs, för det behövdes verkligen” Det

kritiska perspektivets ambition är att skolan i sin helhet ska vara annorlunda för att passa den mångfald som kommer att ingå i klasserna. Ovanstående citat ger en bild av att det kommer att behövas resurser i klasserna och kommande citat förtydligar att resurserna måste ha rätt kompetens för att varje elev ska nå så långt som möjligt i sin utveckling: “Men, jag tror att jag hade behövt rätt stöd av rätt lärare.” Ett annat citat beskriver hur lokalerna kan vara begränsande och förstärka en elevs funktionshinder och känsla av utanförskap i en “vanlig” klass: “Men vi hade bara ett klassrum, ja inga grupprum eller något, så de visste inte vart de skulle sätta mig.” En målsättning i det kritiska perspektivet är att anpassa skolors lokaler och utformning för att passa mångfalden av elever. Det kan bli nödvändigt utifrån fler anledningar som eleverna beskriver, som exempelvis att elever med IF kan ha beteendeproblem; “det känns som att jag blir inblandad i var enda bråk som händer.” men också behovet av en återkommande struktur och dagliga rutiner; “Om saker inte blir på rätt sätt. Om rutiner bryts, då bryts hela min dag”. Om alla individer ska inkluderas i skolan måste det ske diskussioner som ifrågasätter nuvarande normer och attityder för att skapa förståelse för att de anpassningar som behöver ske ska utgå från elevers individuella erfarenheter (Rosendahl, 2022).

I den svenska specialpedagogiken finns en arbetsmodell som bygger på att läraren gör en utredning när en elev är i behov av särskilt stöd. Det kan bli aktuellt med ett åtgärdsprogram: när det befaras att eleven inte kommer att nå kunskapsmålen, eller visar på andra svårigheter i skolan, trots att extra anpassning satts in i den ordinarie undervisningen (Skollag, 2010:800, 3 kap. 7, 9§§). Kartläggningen identifierar elevens förutsättningar och förmågor inom skolan på individ-, grupp- och organisationsnivå. Därefter görs en pedagogisk bedömning om eleven är i behov av särskilt stöd och i så fall vad för stöd (SKOLFS 2022:334, s 28). Motsvarande utredning sker regelbundet inom den anpassade skolan för att säkerställa att eleven är inom “rätt” skolform men också för att bedöma om behov av särskilt stöd finns. Modellen utgår från ett systemperspektiv som kan ses som en kompromiss mellan ett kompensatoriskt och ett kritiskt synsätt. Det finns de som menar att problemet läggs på eleven i modellen eftersom fokus ligger på att “speciella barn” är i behov av speciell undervisning (Nilholm, 2020, s. 74).

I ungdomarnas beskrivningar lyfts dilemman fram som kan kopplas till dilemmaperspektivet, som exempelvis att ungdomarna upplever känslan av att vara annorlunda både i den anpassade skolan och i den “vanliga” skolan. Oavsett vilket perspektiv på specialpedagogik som analysen sker utifrån, finns känslan av att vara annorlunda än de andra. Det är ett dilemma som personer med IF kan hamna i menar Rosendahl (2022) eftersom de kan behöva väga risken med att ses

som en "vanlig" person utan att vara i behov av stöd, eller som en person i behov av stöd, men att då inte räknas som inkluderad i det "normala".

När ungdomarna reflekterar kring hur diagnosen påverkar vem de är, lyfts dilemman kring vad som är normalt, som att man lär sig när man gör misstag: "Man lär sig ju därifrån, alltså som alla andra gör". "Men det är ju också normalt att oavsett om man har IF, var också normal som de." Björne (2020) förklarar dilemmat med att den normalisering som ligger till grund för det stöd som personer med IF har rätt till syftar mer på kontext än på person. Hon menar att det är en idealisering, en skapad värld som anses likna den "vanliga" världen men som undanhåller viktiga delar med följden att personer med IF lever som om de levde som andra. Det väcker tankar kring dilemmat om vem som har rätten att bestämma vad som ska ingå i det normala och varför skulle inte en person med IF anses normal utifrån sina normala förutsättningar? "För att man är ändå sig själv, utan sin diagnos, så skulle man inte vara den man är idag, utan då skulle man vara någon helt annan person." Hur normalt är det att inte få vara den man är? De styrkor som eleverna beskriver att de har i och med IF-diagnosen är bland annat att de fungerar på sitt egna sätt och vis och att de är lite kloka med andra idéer och gör saker som andra inte skulle våga. Att vara speciell behöver inte innebära att man är onormal; "de är väldigt speciella, till skillnad vad jag är van vid och vilken miljö jag är van att gå i." Ungdomarna sätter ord på uppfattningen om både sig själva och varandra som mer kompetenta, kloka, modiga och speciella (Mineur et al., 2017).

En elev beskriver processen som hen gick igenom när hen blev medveten om sin IF-diagnos:

Det var jobbigt först, för jag visste inte att jag, så här, hur funkar det när man är intellektuellt funktionsnedsatt eller hur? Hur blir man när man blir stor och hur funkar det och sånt där? Jag vart ju lite rädd för mig själv för att det var mycket att förstå, men sen så lugnade det ner sig, så jag förstår ju lite mer om min intellektuella funktionsnedsättning.

I ovanstående citat beskriver eleven det dilemma som uppstår i och med medvetenheten. Först kan det tolkas ur ett kompensatoriskt perspektiv genom att personen lägger svårigheten på sig själv och säger att hen är sin IF och undrar oroligt, vem är hen nu? Därefter når hen en förståelse om vad IF innebär och får ett lugn och en insikt om den intellektuella funktionsnedsättningen. Detta är något som mer kan ses ur ett kritiskt perspektiv och låter som att IF är ett tillägg som går att hantera utifrån, en förståelse för hur IF påverkar hen i det vardagliga livet. I elevens beskrivning går det att läsa mellan raderna att hur vuxenlivet för en person med IF fungerar inte syns och märks i det samhälle som eleven rör sig i. Det kan höra ihop med de begränsade

möjligheter som personer med IF har när det gäller att vara delaktiga i sociala sammanhang (Rosendahl 2022).

Utvecklingsmöjligheter

Några ungdomar i studien är insiktsfulla och förändringsbenägna och tar sig an de dilemman som uppstår och ser sin potential i att vara delaktiga och påverka för att förbättra för de elever som kommer efter dem.

De menar att det finns utvecklingsmöjligheter i skolan. Verksamheten borde kunna anpassas efter vad eleven vill med sin diagnos. Om en person som fått sin diagnos vill gå kvar i sin "vanliga" klass så ska de som tar beslut låta eleven vara delaktig och få uttrycka sin åsikt inför att beslutet om placering tas. För de som då väljer att gå kvar i den "vanliga" skolan tycker eleven att stödet som ges ska vara från någon med rätt kompetens: "någon från anpassad, alltså om man säger en lärare som kan jobba med elever med uppgifterna." Argumentet kan stärkas av en annan elevs beskrivning om att hen får bäst hjälp med att förstå om det är en lärare som förstår hen. Kommentarererna kan ses som tankar ur ett dilemmaperspektiv och innebär att läraren behöver veta vilka svårigheter eleven har, för att kunna anpassa och förklara uppgifterna så att eleverna förstår. Det finns saker som enligt en elev behöver sägas till lärarna: "att de kanske kan försöka att göra lite lättare till dem som inte förstår, och inte försöka tvinga dem att göra det hemma när de inte ens förstår". Det kan ses som att eleven lyfter fram omgivningens betydelse genom de värderingar som lärarens förväntningar förmedlar i samspelet med eleven. En annan ungdom betonar rätten att som inkluderad elev få veta att det finns en anpassad skola som man kan byta till när det blir för utmanande och för höga krav i den "vanliga" klassen. Tolkningen kan vara att det finns en önskan om rättigheten att få information om de val och möjligheter som eleven har att ta ställning till framöver. De här ungdomarna visar redan på förmågor att kunna uttrycka sina åsikter och menar att nästa generation barn ska få ökade möjligheter att vara med och bestämma när beslut ska tas som kommer att påverka deras liv (Mineur et al., 2017). Ett dilemma som följer med utvecklingen kring delaktighet är att landa på en rimlig nivå vad gäller den självständighet och det ansvar en individ kan ta utan att för den skull fråntas det stöd och den hjälp som ändå kan behövas för att livet ska fungera (Tideman & Svensson, 2015).

Identifierade tillvägagångsätt

De tre tillvägagångsätt som Tideman et al. (2023) beskriver kan även användas för att analysera hur eleverna i studien har bemötts och hur pedagoger och anhöriga har förhållit sig

till att medvetandegöra eleverna om deras IF. De två elever som inte tänkte på sin IF, och inte tyckte att diagnosen spelade någon roll, där fanns en osäkerhet kring om en av dem fortfarande hade diagnosen och sammantaget kan det tolkas som att eleverna har hanterats *begränsande och beskyddande*. Osäkerheten tyder på att det har varit brist på information både före, under och efter diagnostiseringen. De gav ett intryck av att vara tillfreds och nöjda i sina liv men när frågorna gällde IF, var svaren tvekande och osäkra.

Hanteringens kring två andra elever kan ses som att tillvägagångssättet har varit mer *framåtsiktande men osäkert*, en elev tycker sig alltid ha vetat om sin diagnos, men medvetenheten om vad IF kan innebära kom först på högstadiet och då även osäkerheten om vad IF kan komma att innebära för framtiden. Eleven med den kulturella krocken kan också passa in här: hen var klar med att hen var annorlunda och IF-diagnosen var en lättnad, men förnekelsen i familjen gjorde tillvaron osäker om hur hens skolgång skulle vara och vilka krav som hen behövde leva upp till.

De två återstående eleverna är de som har haft flest kreativa idéer och reaktioner på skolsystemet, lärarnas kompetens och bemötande samt störst vilja att förändra för att förbättra för kommande elever. Det kan ses som att de har hanterats *målinriktat och medvetet* även om upplevelsen av placeringen inom den anpassade skolan upplevs på olika sätt. Det märks stor skillnad i hur de här eleverna formulerar sig och hur de vågar ställa både krav och önskningar inför framtiden. Utifrån de råd Tideman et al. (2023) ger vad gäller elevers utveckling i självbestämmande, kan alla som arbetar i skolans tidigare år behöva förstå betydelsen av medvetenheten som elever har om sin IF-diagnos. På sikt menar de att det kan leda till stärkt självständighet hos elever som möjliggör att de kan göra egna val och ta beslut som påverkar deras vardagliga sociala liv och leverne.

Avslutningsvis presenteras en framtidsvision från en elev som har hanterats målinriktat och medvetet, med potential att ingå i en grupp som förespråkar rätten att påverka sin egen vardag och identitet (Mineur et al., 2017). Eleven är väl medveten om sina funktionsnedsättningar och har funderingar på att skriva en poesibok. Hen har redan skrivit dikter som handlar om funktionsnedsättning, kärlek och kamratrelationer som ibland blir svåra att hantera. Hen vill hantera dilemmat med att ungdomar saknar kunskap om IF och att de känner en rädsla som leder till negativa beteenden. I stället vill hen skapa en förståelse som kan leda till positivt bemötande. Hen betonar att fler borde gå runt till skolor och berätta om den anpassade skolan och varför man går där; "så att fler kan lära sig det, och inte vara lika rädda för det, det kanske

är därför de mobbas. För att de är rädda och inte vet vad det [IF] är”. Ambitionen finns hos eleven att själv vara den som sprider kunskap om IF och anpassad skola: “Jag önskar att jag också fick gå ut och prata sen om att så här vill vi att ni borde göra!”

Framför allt vill ungdomarna på olika sätt förmedla det en elev uttrycker med orden:

“Men egentligen är vi vanliga normala människor. Det borde alla acceptera!”

Metoddiskussion

I det här kapitlet sker en diskussion kring studiens styrkor och svagheter kopplat till de metodval som gjorts för att värdera studiens validitet och reliabilitet.

Observationer var en alternativ metod som fanns med i ett tidigare planeringsstadium. Studien hade stärkts av observerande iakttagelser i det pågående arbetet med att medvetandegöra elever om deras IF och varit ett komplement till intervjuerna (Hammar Chiriac & Einarsson, 2021, s.17). En avgränsning gjordes att enbart genomföra intervjuer utifrån en rimlighetsbedömning kring studiens omfattning och tidsintervall. Valet av intervju som metod visade sig ge en rik och användbar empiri till det som var tänkt att undersökas och stärker därav studiens validitet (Alvehus, 2019, s. 126). En annan styrka för studien blev de olika urvalsmetoder som användes på de olika skolorna som möjliggjorde ett bredare och mer varierat urval av elever. Resultatet från de sex intervjuerna har genom den tematiska analysen svarat på studiens syfte och påvisat olika medvetandenivåer och en bredd av beskrivningar kring vad IF-diagnosen betyder för gymnasieungdomar inom den anpassade skolan och hur diagnosen påverkar deras vardag. Om observationer hade varit möjliga att genomföra hade en mer nyanserad bild tillförts som ett styrkande komplement till elevernas egna uppfattningar.

I intervjusituationerna hade jag nytta av min långa erfarenhet av arbete med personer med IF i olika åldrar: jag var en engagerad lyssnare och väntade in fortsättning på svar, ställde fördjupande och förtydligande frågor på ett respektfullt och individuellt anpassat sätt. Intervjuguiden var relativt begränsad i sitt omfång, och möjliggjorde därav att frågor kunde tolkas ur lite olika perspektiv, som exempelvis utifrån personens egna erfarenheter för att sedan gälla ett barn. Det gav ofta en fördjupning av svaret och eleven hade möjlighet att bearbeta sina tankar och erfarenheter under intervjun för att ge ett mer utvecklat svar vid ett senare tillfälle.

En fundering som är värd att lyfta är om det hade varit fördelaktigt i intervjusituationerna att som intervjuare inte ha erfarenhet av målgruppen. Hade förhållningssättet varit annorlunda med tanke på en reflektion som gjordes under transkriberingen? Mina formuleringar kring IF, var

till en början fega. Jag hörde mig till exempel säga “när blev du medveten om *det* [IF]?”, i stället för att upprepa begreppet IF eller din intellektuella funktionsnedsättning. Om jag inte varit påverkad av den negativa laddning som begreppet IF har, hade då svaren varit annorlunda? Mina fega formuleringar kring IF kan vara öppningen för en framtida forskningsidé: att undersöka hur vi som arbetar inom den anpassade skolan använder oss av och förhåller oss till begreppet IF?

Här följer ett par fundering kring etiska överväganden: Beslutet att aidentifiera eleverna helt kan ha lett till att citaten tappat sitt sammanhang. Det hade varit möjligt att döpa om dem till könsneutrala namn för att skapa ett tydligare samband mellan beskrivningarna. Men Dalen (2015, s. 20–21) betonade omtanken som ska visas eleverna för att de inte ska bli igenkända i studien och det har jag varit mån om. Genomförandet av intervjuer med sjuttonåringarna utan vårdnadshavarnas godkännande har två sidor. På ett sätt är det fel när det finns en lag som är till för elevernas bästa, men på ett annat sätt är det helt rätt att de får vara delaktiga och fritt uttrycka sig om det som gäller dem och deras liv. Båda två var näst intill myndiga och skolan var övertygande i att de kan ta beslut själva. I samtalen bidrog de med sina erfarenheter och var tydliga med att det kändes bra när intervjuerna avslutades.

Studiens syfte var att ta reda på elevers egna uppfattningar för att kunna beskriva gymnasieelevers medvetenhet och insikt om sin IF-diagnos samt hur den intellektuella funktionsnedsättningen påverkar dem i vardagen och vilken roll eleven uppfattar sig ha i skolkontexten. Den metodiskt genomförda tematiska analysen av empirin/ gymnasieelevernas beskrivningar, som i den teoretiska analysen och diskussionen med tidigare forskningen har lett fram till användbara insikter om hur vi inom skolans tidigare år kan ta oss an utmaningen med att medvetandegöra elever om deras IF. Det kan ses som att studien har en god hantverksvaliditet (Alvehus, 2019, s. 127).

Utifrån kommunikativ och pragmatisk validitet finns förhoppningen att få kommunicera studiens resultat i kommande kvalitetsdialog, men framför allt till fler lärare, rektorer och resurser inom den anpassade skolan. Ett intressant koncept vore att tillsammans med en elev sprida kunskap till skolungdomar och lärare genom att ordna föreläsningar som innehåller insikter från studien och berörande dikter och uppmaningar från eleven (Alvehus, 2019, s. 128).

Reliabiliteten är svårare att uppnå i en kvalitativ studie (Alvehus, 2019, s. 126). Om resultatet skulle bli det samma vid en upprepning skulle det betyda att eleverna i den här studien

representerar motsvarande population av gymnasieelever inom anpassad skola och deras medvetenhet om sin IF-diagnos. Det vore högst tveksamt. Intresset fanns för att intervjua fler elever för att uppnå mättnad i empirin, men en avgränsning gjordes utifrån tidsbegränsning och studiens omfattning. Om studien i stället varit kvantitativ och utgått från enkätsvar hade kanske fler elever varit representerade men då hade svaren haft ett begränsat innehåll eftersom möjligheten att ställa fördjupande frågor hade varit obefintlig. I studien kom varje intervju att formas utifrån varje enskild individs erfarenheter även om intervjuguiden i grunden var den samma i varje intervju.

Enligt Alvehus (2019, s. 117) finns det en risk att resultatdiskussionen blir ensidig om bara ett teoretiskt ramverk används. I och med att studiens analys utgår från Nilholms tre olika specialpedagogiska perspektiv sätts tre olika perspektiv på det empiriska materialet som möts i en diskussion med tidigare forskning och speglar empirin ur olika perspektiv. Visst hade det varit intressant att analysera resultat utifrån fler teoretiska utgångspunkter. Exempelvis ur ett biopsykosocialt perspektiv med stöd av kategorier i ICF (Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa) för att se förhållandet och samspelet som sker mellan hälsotillstånd och omgivnings- och personfaktorer i elevens kontextuella miljö. (Socialstyrelsen, 2022, s. 22), alternativt Erik Eriksons Psykosociala utvecklingsteori om hur elevens självbild växer fram genom förhållandet mellan emotionella behov och omgivande social miljö (Woolfolk & Karlberg, 2015, s. 99). Då den här studien har en specialpedagogisk inriktning ansågs Nilholm (2020) mest lämplig utifrån perspektiven på specialpedagogik. Fokus på ett ramverk gjorde analysen smalare och djupare, men kan ha tappat en del i bredd.

Slutsats

Studien visar att gymnasieelever med intellektuell funktionsnedsättning som har bemötts med ett målinriktat och medvetet informationsarbete kring sin diagnos har uppnått ökad självständighet, förmåga att uttrycka åsikter och konstruktivt kritisera samt en insikt om sin utvecklingspotential.

Resultaten indikerar att utvecklingsarbetet inom anpassad skola behöver erbjuda tillfällen för att möjliggöra en fördjupad specialpedagogisk kompetens. Detta kan innebära att analysera och identifiera vilket specialpedagogiskt perspektiv som ligger till grund för hur vi agerar i olika situationer samt att problematisera de dilemman som uppstår i praktiken. Reflektion och kollegiala diskussioner kring attityder och värderingar är centrala för att utveckla ett mer inkluderande bemötande.

För att stärka elevers delaktighet bör de ges ökad möjlighet att medverka i beslut som rör deras utbildning och livsvillkor, med hänsyn tagen till ålder och förmåga. Delaktigheten behöver anpassas så att den främjar självständighet utan att skapa begränsningar. Ett fokus på elevers styrkor och potential, i kombination med en förståelse för både svårigheter och möjligheter kopplade till IF-diagnosen, kan bidra till ökad trygghet och känsla av tillhörighet. Detta för att elever ska kunna utveckla en starkare självkänsla och stå upp för sig själva när de når gymnasienivå och ett kommande yrkesliv.

Tack till

Alla ni elever som beskrivit och förklarat hur ni tänker kring IF-diagnosen. Det har varit avgörande för den här uppsatsen och guld värt för mig!

Till er, rektorer, läraren och specialläraren som varit till stor hjälp vid genomförandet av intervjuerna.

Gunvor min handledare som stöttat och alltid gett ny energi med uppmuntrande ord.

Marie för att du tagit dig tid till att vända och vrida på uppsatsarbetets toppar och dalar med mig. Det har varit värdefulla samtal.

Maja för dina reflektioner i vetenskapliga samtal och konstruktiva kritik på texten.

Max för ditt stöd vid tekniska lösningar.

Erika och Ann för er korrekturläsning och utvecklande kommentarer till texten.

Lasse för att du har förgyllt studietillvaron med trevliga luncher och fikastunder.

Referenser

- AAIDD. (2010). *American Association on intellectual and Developmental Disabilities*. Definition of intellectual disability. <https://www.aaid.org/intellectual-disability/definition>
- Allwood, C. M., & Erikson, M. G. (2021). *Grundläggande vetenskapsteori för psykologi och andra beteendevetenskaper*. Studentlitteratur.
- Altermark, N. (2018). *Citizenship Inclusion and intellectual Disability, Biopolitics Post-Institutionalisation*. Henry Ling Limited.
- Alvehus, J. (2019). *Skriva uppsats med kvalitativ metod en handbok*. Upplaga 2. Liber.
- Arvidsson, J., Staland-Nyman, C., Wildén, S., & Tideman, M. (2020). Sysselsättning för unga med intellektuell funktionsnedsättning: - betydelsen av föräldrars utbildningsnivå och geografiska härkomst. *Socialvetenskaplig Tidskrift*. Volym 27(1), 25–49. <https://doi.org/10.3384/SVT.2020.27.1.3411>
- Babik, I., & Gardner, E. S. (2021) Faktors Affecting the Perception of Disability: A Developmental Perspective. *Human Developmental Psychology*. Volym 12–2021. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.702166>
- Barman, L., & Weurlander, M. (2024). Tematisk analys. I Fejes, A. & Thornberg, R. (red.). *Handbok i kvalitativ analys*. Uppl. 4. Liber.
- Bennett, S., Gallagher, T., Shuttleworth, M., Somma, M., & White, R. (2017). Teen Dreams: Voices of Students With Intellectual Disabilities. *JoDD, Journal on Developmental Disabilities*, Volume 23, Number 1, s. 64–75. ISSN 1188-9136
- Björne, P. (2020). As if Living Like Others: An Idealisation of Life in Group Homes for People with Intellectual Disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*. Volym 45(4), s. 337–343. <https://doi.org/10.3109/13668250.2020.1793451>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*. Liber Ekonomi.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Uppl. 3. Liber.
- Dalen, M. (2015). *Intervju som metod*. Uppl. 2. Gleerups.
- Hammar Chiriac, E., & Einarsson, C. (2021). *Gruppobservationer teori och praktik*. Tredje upplagan. Studentlitteratur.
- Högberg, B. (2007). *Planering som social process om delaktighet och barnets bästa*. Studentlitteratur.
- ICD-11 för statistik över dödlighet och sjuklighet. (2025). kod 6A00.0. Lindrig intellektuell funktionsnedsättning. <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/sv#1207960454>

- Mineur, T., Tideman, M., & Mellander, O. (2017). Self-advocacy in Sweden—an Analysis of Impact on Daily Life and Identity of Self-advocates with Intellectual Disability. *Cogent Social Sciences*. Volyme 3:1, <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1304513>
- Mini-D-5. (2014). Diagnostiska kriterier enligt DSM-5, Diagnoskriterier för intellektuell funktionsnedsättning, 317 (F70) Lindrig. *Habilitering & hälsa Region Stockholm*. Pilgrim Press. <https://www.habilitering.se/kunskap-och-stod/kort-om-funktionsnedsattningar/IF/diagnoskriterier-for-intellektuell-funktionsnedsattning/>
- Myndigheten för delaktighet. (2009). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. <https://www.mfd.se/contentassets/ee1ba448dc83409bad672030b288b7d5/konventionen-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning.pdf>
- Nilholm, C. (2020). *Perspektiv på specialpedagogik*. Studentlitteratur.
- Persson, B. (2019). *Elevens olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Liber upplaga 4.
- Renee, L., Tideman, M., and Staland-Nyman, C. (2025). “‘It May Fit Some; It May Not Fit Others’: People with Intellectual Disability and Their Experiences of Daily Activity.” *Scandinavian Journal of Disability Research*. Volyme 27(1): s. 147–161. DOI: <https://doi.org/10.16993/sjdr.1173>
- Rennstam, J., & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie, om analysarbete i kvalitativ forskning*. Studentlitteratur.
- Rosendahl, J. (2022). *Inflytande och delaktighet för unga vuxna som har intellektuell funktionsnedsättning – i lokalsamhällets sociala arenor och demokratiska processer*. [Avhandling Stockholms universitet].
- SFS 1993:100, *Examensordning Speciallärarexamen*, Högskoleförordningen, bilaga 2.
- SFS 2003:460, Lag om etikprövning för forskning som avser människor.
- Skollag 2010:800. Skollag. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800/
- SKOLFÖRORDNINGEN 2022:334. Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. *Skolverkets författningssamling*. <https://www.skolverket.se/download/18.66960151804bed21fd2c46/1656325658474/pdf10021.pdf>
- Skolverket. (2025a). Lgra22. https://www.skolverket.se/undervisning/anpassade-grundskolan/loroplan-for-anpassade-grundskolan-lgra22#/curriculum/LGRA22?schoolType=GRAN&typeOfSyllabus=COURSE_SYLLABUS×pan=LATEST&tosHeading=Kursplaner#COMMON_PRINCIPLES. Uppdaterad 16 oktober 2025.

- Skolverket. (2025b). *Kvalitetsdialoger*. <https://www.skolverket.se/styrning-och-ansvar/styrning-och-kvalitetsarbete/systematiskt-kvalitetsarbete/kvalitetsdialoger>. Uppdaterad 19 december 2025
- Socialstyrelsen. (2022). *Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF)*. Svensk version 2022 av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF).
- Tideman, M., Kristén, L., & Szönyi, K. (2023). The Preparation for Entry Adulthood - Supported Decision-making in Secondary School for Students with Intellectual Disability. *European Journal of Special Needs Education*. Volyme 38:2, s. 155–167. <https://doi.org/10.1080/08856257.2022.2045814>
- Tideman, M., & Svensson, O. (2015). Young People with Intellectual Disability- The Role of Self-advocacy in a Transformed Swedish Welfare System. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*. Volume 10, 2015-Issue 1V. doi: [10.3402/qhw.v10.25100](https://doi.org/10.3402/qhw.v10.25100)
- Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed VR*. Vetenskapsrådet.
- Woolfolk, A., & Karlberg, M. (2015). *Pedagogisk psykologi*. Pearson Education Limited.

Bilagor

Bilaga 1 - Missivbrev elev

2025 - 09 - 22

Lena Lindberg
Student vid Linköpings Universitet
0731 – 578610
lenli629@student.liu.se

En fråga om att delta i en intervju?

Genom att prata med mig kan du hjälpa mig med min uppsats som handlar om när och hur elever har blivit medvetna om sin diagnos IF (intellektuell funktionsnedsättning) samt vilken betydelse den vetenskapen har för eleverna.

Vill dudelta i en intervju, en pratstund som handlar om:

- 1) När du förstod att du har IF (intellektuell funktionsnedsättning)?
- 2) Hur du fick reda på att du har IF?
- 3) Vad det betyder för dig att ha diagnosen IF?

Jag, Lena studerar till speciallärare med inriktning IF och nu ska jag göra min sista uppgift som är att skriva en uppsats. Uppsatsen ska vara viktig för mig och för andra som arbetar som lärare i den anpassade grundskolan.

Jag vill att uppsatsen ska innehålla berättelser från unga personer med IF för att vi som jobbar med yngre elever med IF ska få veta vad ni tänker och vilka erfarenheter ni har kring när och hur ni fick veta om att ni har diagnosen IF. Jag tänker att ni kan lära oss att förstå när och hur vi bäst kan prata med de yngre barnen om deras diagnos.

Intervjun kommer att genomföras på din skola på någon lugn plats där vi kan prata med varandra. Jag har några frågor som jag kommer att ställa till dig, men framför allt vill jag lyssna på det du har att berätta om de situationer som har varit viktiga för dig för att förstå vad IF innebär.

Det du och andra svarar och berättar kommer att vara grunden i min uppsats. Uppsatsen kan läsas av andra, men ditt namn och din skolas namn kommer inte att stå med, men det kan finnas citat (meningar) som du har sagt. Meningen som förklarar för lärare vad som är viktigt att tänka på när elever ska få reda på att de har diagnosen IF. Du kan själv bestämma om du vill avsluta intervjun om du ångrar dig när vi pratar med varandra.

Om du vill bli intervjuad av mig skriver du ditt namn på lappen här bakom och lämnar den till mig eller till din lärare.

Visa gärna den här informationen om intervjun för någon du brukar prata med. I fall att du efteråt får funderingar som du vill prata med någon om.

Har du frågor så svarar jag gärna på dem.

Med varma hälsningar
Lena Lindberg
0731 - 578610,
lenli629@student.liu.se

2025 - 09 - 22

Lena Lindberg
Student vid Linköpings Universitet
0731 – 578610
lenli629@student.liu.se

Jag vill delta i en intervju, en pratstund som handlar om:

- 1) När jag förstod att jag har IF (intellektuell funktionsnedsättning).
- 2) Hur jag fick reda på att jag har IF.
- 3) Vad det betyder för mig att ha diagnosen IF.

Datum

Underskrift

Namnförtydligande

Bilaga 2 - Missivbrev vårdnadshavare

2025 - 09 - 22

Lena Lindberg
Student vid Linköpings Universitet
0731 – 578610
lenli629@student.liu.se

En fråga om din ungdom får delta i en intervju?

Genom att prata med mig kan din ungdom hjälpa mig med min examensuppsats. Uppsatsen handlar om när och hur elever har blivit medvetna om sin diagnos IF (intellektuell funktionsnedsättning) samt vilken betydelse den vetenskapen har för eleverna.

Fårdelta i en intervju? en pratstund som handlar om:

- 1) När ungdomen förstod att hen har IF (intellektuell funktionsnedsättning)?
- 2) Hur ungdomen fick reda på att hen har IF?
- 3) Vad det betyder för ungdomen att ha diagnosen IF?

Jag, Lena studerar till speciallärare med inriktning IF och nu ska jag göra min sista uppgift som är att skriva en uppsats. Uppsatsen ska vara viktig för mig och för andra som arbetar som lärare i den anpassade grundskolan.

Jag vill att uppsatsen ska innehålla berättelser från unga personer med IF för att vi som jobbar med yngre elever med IF ska få veta vad ungdomarna tänker och vilka erfarenheter de har kring när och hur de fick veta att de har diagnosen IF. Jag tänker att ungdomarna kan lära oss att förstå när och hur vi bäst kan prata med de yngre barnen om deras diagnos.

Intervjun kommer att genomföras på ungdomens skola, i ett grupprum där vi kan prata med varandra. Jag har några frågor som jag kommer att ställa, men framför allt vill jag lyssna på det ungdomen har att berätta om de situationer som har varit viktiga för hen för att förstå vad IF innebär.

Det ungdomarna svarar och berättar kommer att vara grunden i min uppsats. Uppsatsen kan läsas av andra, men ungdomens namn och skolans namn kommer inte att stå med, men det kan finnas citat (meningar) som ungdomen har sagt. Meningen som förklarar för lärare vad som är viktigt att tänka på när elever ska få reda på att de har diagnosen IF. Din ungdom skriver också själv under en lapp om att delta i en intervju och kan själv ta beslut om att avsluta intervjun om hen ångrar sig när vi pratar med varandra.

Om er ungdom får bli intervjuad av mig skriver ni era namn på lappen här bakom och lämnar den till mig eller till elevens skola.

Senare får du gärna fråga din ungdom hur det gick på intervjun och visa ditt stöd om det dykt upp funderingar som hen vill prata med någon om.

Har du frågor så svarar jag gärna på dem.

Med vänliga hälsningar
Lena Lindberg
0731 - 578610,
lenli629@student.liu.se

2025 - 09 - 22

Lena Lindberg
Student vid Linköpings Universitet
0731 – 578610
lenli629@student.liu.se

Min ungdomfår delta i en intervju,

Barnets namn

en pratstund som handlar om:

- 1) När ungdomen förstod att hen har IF (intellektuell funktionsnedsättning)?
- 2) Hur ungdomen fick reda på att hen har IF?
- 3) Vad det betyder för ungdomen att ha diagnosen IF?

Vårdnadshavare 1)

Datum

Underskrift

Namnförtydligande

Vårdnadshavare 2)

Datum

Underskrift

Namnförtydligande

Intervjuas av Lena

Bilaga 4 - Intervjuguide

Jag heter Lena och studerar till speciallärare med inriktning IF. När jag inte studerar jobbar jag i en anpassad skola med elever som läser ämnen och går i åk. 4–6.

Nu ska jag skriva en uppsats. Uppsatsen ska vara viktig för mig och för andra som arbetar som lärare i den anpassade grundskolan. Genom att vi pratar så kan du hjälpa mig med min uppsats.

Jag vill ta reda på när och hur elever har blivit medvetna om sin diagnos IF (intellektuell funktionsnedsättning) samt vilken betydelse det har för dem?

Om vi svävar iväg, kommer jag försöka leda tillbaka oss till ämnet.

Men... Först tar vi några frågor om vem du är?

Vill du berätta lite om dig själv? Vad du heter? Hur gammal du är och vilket program du läser?

Berätta vad du tycker är bra i skolan?

Berätta vad du tycker är mindre bra i skolan?

Hur skulle du beskriva att det är att gå i en anpassad gymnasieskola? Tänk dig att du berättar för någon som inte vet vad det är.

Tycker du att det är viktigt att barn/elever vet vad de har för diagnos/ diagnoser?

Varför?

När förstod du att du har en IF (intellektuell funktionsnedsättning)?

Hur gammal var du då?

Var någonstans var du då?

Hur kändes det att få reda på det?

Hur fick du reda på att du har IF?

Vem berättade?

Läste du själv?

Vad betyder det för dig att ha diagnosen IF?

Vad är bra med IF?

Vad är mindre bra med IF?

När tycker du att barn ska få reda på att de har en IF?

Förklara!

Hur ska barn få reda på att de har IF?

Beskriv! Berätta mer!